

א א אלה הדברים אשר דבר משה אל-
כל-ישראל בעבר הירדן במדבר בערבה
מול סוף בין-פארן ובין-תפל ולבן וחצרת

א אלין פתגמאי דמליל משה עם
כל ישראל בעברא דירדנא אוכח
יתהון על דחבו במדברא ועל
דארגיזו במישרא לקביל ים סוף
בפארן אתפלו על מנא ובחצרות

רש"י

שהמרו זים סוף צוואס לים סוף, שאמרו המגלי אין
קצרים זמנאים (שם יד יא), וכן צנסעס מתוך הים
[כשם שאנו עולים מלד זה כך מנרים עולים מלד אחר],
שנאמר וימרו על ים זים סוף (מהלים קו ז), כדאיתא
צערכין (טו ע"א) ה: בין פארן ובין תפל ולבן. אמר
(רבי יוחנן) [רשע"י], חזרנו על כל המקרא, ולא מנינו
מקום ששמו תפל ולבן, אלא הוכיחן על הדברים (ס)
שתפלו על המן שהוא לבן, שאמרו ונפשנו קצה בלחם
הקלקל (במדבר כא ה) ו, ועל מה שעשו במדבר פארן
ע"י המרגלים ז: וחצרת. במחלוקתו של קרח. דבר
אחר, אמר להם, היה לכם ללמוד ממה שעשיתי למרים
בחצרות ששזיל לשון הרע, ואתם נדברתם במקום ט:

(א) אלה הדברים. לפי שהן דברי תוכחות א, ומנה
כאן כל המקומות שהכעיסו [ישראל את המקום] (לפני
המקום זהו, לפיכך) סתם את הדברים והזכירן צרמו,
מפני כבודן של ישראל: א"ל ב"ל ישראל. אילו הוכיח
מקמתן, היו אלו שבשוק אומרים, אתם הייתם שומעים
מזן עמרס ולא השיבותם דבר מכך וכך, אילו היינו
שם היינו משיצין אותם, לכך כנסם כולם, ואמר להם
הרי כלכם כאן, כל מי שיש לו תשובה ישיב: במדבר.
לא במדבר היו אלא בערבות מואב, ומהו במדבר, אלא
ששזיל מה שהכעיסוהו במדבר, שאמרו מי יתן מותנו
וגו' (שמות טו ג) א: בערבה. ששזיל הערבה, שחטאו
צבעל פעור ששטים בערבות מואב ד: מול סוף. על מה

מקורי רש"י

דכתיב המבלי אין קברים במצרים בעלייה כדרב הונא
דא"ר הונא ישראל שבאותו הדור מקטני אמנה היו כדרבה
בר מרי דאמר רבה בר מרי מאי דכתיב וימרו על ים בים
סוף וישיעם למען שמו מלמד שהיו ישראל ממרים באותה
שעה ואומרים כשם שאנו עולים מצד זה כך מצרים עולים
מצד אחר. וע"י ספרי שם: מול סוף. מלמד שהוכיחן על
מה שעשו בים סוף והימרו בתוך הים והפכו עורף כלפי
משה ג' מסעות. ר' יהודה אומר הימרו בתוך הים והימרו
על הים וכן הוא אומר (תהלים קו) וימרו על ים בים סוף.
ו. מדרש תנאים לדברים (פרק א): ובין תפל ולבן אמר ר'
ישמעאל, חזרנו על כל המסעות ולא מצינו מקום שנקרא
שמו תפל ולבן אלא כך א"ר יוסי הוכיחן על דברי תפלות
שאמרו על המן שנקרא לבן שני' (שמות טז לא) והוא כורע
גד לבן ומה אמרו עליו (במדבר כא ה) ונפשנו קצה בלחם
הקלוקל. ז. ע"י אבות דרבי נתן (פרק ד משנה א): בין
פארן במרגלים (במדבר יג) וישלח אותם משה ממדבר
פארן. ח. ע"י דברים רבה (מהדורת ליברמן) דברים (סי'
ט): וחצרות, ר' יהודה בר אלעאי אמ' בחצרות היתה
מחלוקת קרח. ט. ע"י ספרי (דברים א): וחצירות. אמר
להם לא היה לכם ללמוד ממה שעשיתי למרים בחצרות
אם למרים הצדקת לא נשאתי לה פנים בדין ק"ו לשאר
בני אדם. ד"א וחצירות ומה מרים שלא דברה אלא באחיה
הקטן כך נענשה במדבר. המדבר במי שגדול הימנו עאכ"ו.
ד"א וחצירות ומה מרים כשדברה הדבר לא שמעה כל
בריה אלא הקב"ה בלבד שנאמר (במדבר יב) וישמע ה'
כך נענשה. המדבר בגנותו של חברו ברבים עאכ"ו.

א. ע"י (ספרי דברים א): דבר משה וגו'. וכי לא נתבאר
משה אלא זה בלבד והלא הוא כתב את כל התורה כולה
שנאמר (דברים לא) ויכתוב משה את כל התורה הזאת מה
ת"ל אלה הדברים, מלמד שהיו דברי תוכחות שנא' שם
לב וישמן ישורון ויבעט. וע"י איכה זוטא (פרשה א):
אמר רבי תנחום כל מקום שאתה מוצא דבר דברי דברים
אינו אלא דברי תוכחות, כתוב אלה הדברים אשר דבר
משה (דברים א' א'), וכתב תמן מזי רעב ולחומי רשף
(שם ל"ב כ"ד), וכתב דבר ה' אשר היה אל הושע בן בארי
(הושע א' א'), וכתב תמן כי אתם לא עמי וגו' (שם שם
ט'), וכתב דברי ירמיהו (ירמיה א' א'), וכתב אשר למות
למות ואשר לשבי לשבי (שם מ"ג י"א). ב. ע"י ספרי
(דברים ס' א): אל כל ישראל. אלו הוכיח מקצתם הרי
אלו שבשוק היו אומרים כך היית' שומע'י מבן עמרס
ולא הייתם משיבים לו דבר כך וכך. אם היינו יושבים
שם היינו משיבים לו ד' וה' פעמים על כל דבר ודבר
ד"א מגיד שכנסן משה מגדולם ועד קטנם ואמר להם כל
מי שיש לו תשובה יבוא ויאמר. ג. ע"י ספרי דברים
(סי' א): ר' יהודה אומר הרי הוא (שמות טז) ויאמרו להם
בני ישראל מי יתן מותנו ביד ה' בארץ מצרים. ד"א
במדבר זה הכלל על מה שעשו במדבר. ד. ע"י שם:
בערבה. מלמד שהוכיח על מה שעשו בערבות מואב שנא'
במדבר כה וישב ישראל בשטים. ה. ז"ל: תניא אמר
ר' יהודה עשר נסיונות ניסו אבותינו להקב"ה שנים בים
ושנים במים שנים במן שנים בשליח אחת בעגל ואחת
במדבר פארן שנים בים אחת בירידה ואחת בעלייה בירידה

אונקלוס

דברים א דברים תתקכז

וְדִי זָהָב: ב אַחַד עֶשֶׂר יוֹם מִחֻרְבַּי דֶּרֶךְ
הַר־שֹׁעִיר עַד קָדֵשׁ בְּרִנְעָ: ג וַיְהִי בְּאַרְבָּעִים
שָׁנָה בְּעֵשְׂתֵי־עֶשְׂרֵי חֹדֶשׁ בְּאַחַד לַחֹדֶשׁ דִּבְרַ
מֹשֶׁה אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כָּכֹל אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה
אֹתוֹ אֱלֹהִים: ד אַחֲרַי הִפְתּוּ אֶת סִיחֹן מֶלֶךְ

אֲרָגִיזוּ עַל בְּסָרָא וְעַל דְּעֶבְרוּ עֵיגֵל
דְּדָהָב: ב מִהֶלֶךְ חַד עֶסֶר יוֹמִין
מִחֻרְבַּי אֹרַח טוֹרָא דְשֹׁעִיר עַד רְקַם
גִּיאָה: ג וַהֲוֵה בְּאַרְבָּעִין שָׁנִין בְּחַד
עֶסֶר (יִרְחָא) [יִרְחִין] בְּחַד לִירְחָא
מִלִּיל מֹשֶׁה עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כָּכֹל
דְּפִקִּיד יִי יְתִיה לְוַתְּהוֹן: ד בְּתַר
דְּמִחָא יַת סִיחֹן מֶלֶךְ (ד) אֲמֹרָאָה

א. הוכיח אותם על שחטאו במדבר ועל שהכעיסו בערבה כנגד ים סוף בפארן שהעלילו על המן ובחצרות שהכעיסו על בשר ועל שעבדו עגל של זהב. ב. מהלך. ג. חודש | חדשים.

רש"י

וְדִי זָהָב. הוכיחן על העגל, שעשו צשזיל רוצ זהב שהיה להם, שנאמר וְכֶסֶף הַרְפִּיתִי לָהּ וְזָהָב עָשׂוּ לָעֵל (הושע ז י): (ב) אחד עשר יום מחרב. אמר להם משה, ראו מה גרמתם, אין לכם דרך קצרה מחורב לקדש (צרנע) כדרך הר שעי, ואף הוא מהלך י"א יום, ואתם הלכתם אותו צשלשה ימים. שהרי צעשרים צאייר נסעו מחורב, שנאמר וַיְהִי צִשְׁנָה הַשָּׁנִית צַחֲלָשׁ הַשָּׁנִי צָעֲשָׁרִים צַחֲלָשׁ וגו' (צמדנר י יא), וצכ"ט צסיון שלחו את המרגלים מקדש צרנע (מענית כט ע"א), לא מהם שלשים יום שעשו צקצרות התאוה, שאכלו הצשזר חדש ימים, וצצעה ימים שעשו צצצרות להסגר (שס) [שן] מרים, נמלא צג' ימים הלכו כל אותו הדרך, וכל כך היתה (ה) שכינה מִתְלַצְצֹט צשזילכם למחר ציאתכם

מקורי רש"י

ומפני ד' דברים אין מוכיחים את האדם אלא סמוך למיתה כדי שלא יהו מוכיחו וחזור ומוכיחו. כדי שלא יהיו חבירו רואהו ומתבייש הימנו ושלא יהא בלבך עליו [מילקוט רמז תת ושלא יהו המוכיחים מתווכחין] שהתוכחה מביאו לידי שלום. וכן אתה מוצא באברהם שנא' (בראשית כא) והוכיח אברהם את אבימלך על אודות ומהו אמר שם ויכתרו ברית שניהם. וכן הוא אומר ביצחק שם כו ויאמר אליהם יצחק מדוע באתם אלי ואתם שנאתם אותי ותשלחוני מאתכם ואומר וישלחם יצחק וילכו מאתו בשלום. וכן אתה מוצא ביהושע שלא הוכיח את ישראל אלא סמוך למיתה שנא' (יהושע כד) אם רע בעיניכם לעבוד ה' בחרו לכם היום את מי תעבדו אם את אלהים אשר עבדו אבותיכם ואם את אלהי הנכר אשר יושבים בארצם ויענו כל העם אל יהושע לא כי ה' נעבוד. וכן אתה מוצא בשמואל שלא הוכיח את ישראל אלא סמוך למיתה שנאמר (ש"א יב) הנני ענו בי נגד ה' ונגד משיחו ויאמרו לא ויאמר אליהם עד ה' בכם היום ויאמר עד. וכן אתה מוצא בדוד שלא הוכיח את ישראל אלא סמוך למיתה שנא' (מ"א ב) ויקרבו ימי דוד למות.

א. עי' ספרי דברים (ס"ב): ב. אחד עשר יום מחורב דרך הר שעייר עד קדש ברנע. וכי מהלך י"א יום לקברו' התאוה ומקברות התאוה לחצרות והרי אינו אלא מהלך שלשה ימים שנאמר (במדבר י) ויסעו מהר ה' דרך שלשת ימים רבי יהודה אומר וכי לשלשה ימים הלכו ישראל מהלך י"א מסעות והלא אינו מהלך אלא מ' יום כענין שנא' באליהו מ"א יט ויקם ויאכל וישתה וילך בכח האכיל' ההיא מ' יום ומ' לילה אחר שאמר אי אפשר חזור לך לענין הראשון ד"א י"א יום מחורב אלו זכו ישראל לי"א יום היו נכנסים לארץ אלא מתוך שקלקלו מעשיהם גילגל המקום עליהם מ' שנה שנאמר במדבר יד במספר הימים אשר תרתם את הארץ מ' יום יום לשנה יום לשנה. ב. ז"ל: ויהי בארבעים שנה בעשתי עשר חודש באחד לחודש. מלמד שלא הוכיחם אלא סמוך למיתה ממי למד מעקב שלא הוכיח לבניו אלא סמוך למיתה שנא' (בראשית מט) ויקרא יעקב אל בניו ויאמר האספו ואגידה לכם את אשר יקרא אתכם באחרית הימים אמר לו ראובן בכורי אתה. אמר לו בני אומר לך מפני מה לא הוכחתיו כל השנים הללו כדי שלא תניחני ותלך ותדבק בעשו אחי.

הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר יוֹשֵׁב בְּחֶשְׁבוֹן וְיָאת עֹג מֶלֶךְ
הַבָּשָׁן אֲשֶׁר-יוֹשֵׁב בְּעִשְׂתָּרַת בְּאֲדָרְעִי:
ה בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן בְּאֶרֶץ מִזְאֵב הוֹאִיל מִשָּׁה בְּאֶרֶץ
אֶת-הַתּוֹרָה הַזֹּאת לֵאמֹר: ו יְהוָה אֱלֹהֵינוּ דָּבָר
אֵלֵינוּ בְּחֹרֵב לֵאמֹר רַב-לָכֶם שָׁבַת בְּהַר הַיְהוָה:
ז פָּנּוּ | וּסְעוּ לָכֶם וּבְאוּ הַר הָאֱמֹרִי וְאֶל-כָּל-
שְׁכֵנָיו בְּעֶרְבָה בְּהַר וּבְשִׁפְלָה וּבְגִיב וּבְחוּף

דִּיתִיב בְּחֶשְׁבוֹן וְיָת עֹג מֶלֶךְ
דְּמַתְנֵן דִּיתִיב בְּעִשְׂתָּרוֹת בְּאֲדָרְעִי:
ה בְּעֵבְרָא דִּירְדְנָא בְּאֶרְעָא דְמוֹאֵב
שְׂרִי מִשָּׁה פְּרִיש יֵת אוּלְפִין אֲוִרְתָא
הָדָא לְמִימְרֵ: ו יְי אֱלֹהֵנָא מְלִיל
עֲמָנָא בְּחֹרֵב לְמִימְרֵ סְגִי לְכוּן
דִּיתִיבְתוֹן בְּטוֹרָא הָדִין: ז אֲתַפְּנִי
וְטוּלוּ לְכוּן וְעוּלוּ לְטוֹרָא
דְּאִימוֹרָאָה וּלְכָל מְגִירוֹהִי בְּמִשְׁרָא
בְּטוֹרָא וּבְשִׁפְלָתָא וּבְדְרוֹמָא^ב
א. תלמוד. ב. וברום.

רש"י

וַיֵּצֵא הַפְּלִיט (סס יג), ואומר כי רק עוג מלך הצען
נשחר מיתר הרפאים (לקמן ג יא)^ה: [עשתרות - שני
הרים זה אלז זה ושיני ההר זולטין זראשן זגוזה כמין
קרניס] באדרעי. עס המלכות (ספרי דברים ג):
(ה) הואיל. המחיל, כמו הַיָּהוּ נָח הוֹאִלְתִּי (זכרשים יח
כו):^ו באר את התורה. זעזעים לשון פירשה להס:^ז
(ו) רב לכם שבת. כפוטו, ויש מדרש אגדה, הרצה
גְּדֻלָּה לְכֶם וּשְׂכָר, על ישיבתכם צהר הזה, עשייתם משכן
מנוחה וכלים, קבלתם תורה, מנייתם לכם סנהדרין שרי
אלפים ושרי מאות^ח: (ז) פנו וסעו לכם. זו דרך ערד
ותרמה (ספרי דברים ו): ובאו הר האמרי. כמשמעו:
ואל כל שכניו. עמון ומואב והר שעיר (ספרי סס):
בערבה. זה מישור של יער (ספרי סס): בהר. זה
הר המלך (ספרי סס): ובשפלה. זו שפלת דרום (ספרי

מוכיסם קודם שיכנסו לקצה הארץ, יאמרו מה לזה
עלינו, מה הטיב לנו, אינו צא אלף לקנתר ולמנזא
(עילה) [עילא], שאין צו כח (להכניסנו) [להכניסן]
לארץ, לפיכך הממין עד שהפיל סיחון ועוג לפנייהם
והורישם את ארצם, ואחר כך הוכיחם: סיחון וגו'
אשר יושב וגו'. אילו לא היה סיחון קשה והיה שרוי
זחשזון, היה קשה, שהמדינה קשה, ואילו הימה עיר
אחרת וסיחון שרוי (זמוכה) [צה], הימה קשה, שהמלך
קשה, על אחת כמה וכמה, שהמלך קשה והמדינה
קשה: אשר יושב בעשתרת. המלך קשה והמדינה
קשה: עשתרות. הוא לשון לוקין וקושי כמו עשתרות
קרניס^ד, ועשתרות זה, הוא עשתרות קרניס שהיו סס
רפאים שהכה אמרפל, שנאמר וַיִּפּוּ אֶת רְפָאִים צְעֵשְׁתָּרַת
קְרָנִים (זכרשים יד ה), ועוג נמלט מהם, והוא שנאמר

מקורי רש"י

קשה ועוג שרוי בה קשה היתה שהמלך קשה עאכ"ו
שהמלך קשה ומדינה קשה. ד. עי' שם: בעשתרות.
שהיה קשה כעשתרות. ה. עי' נדה (סא ע"א): ויבא
הפליט ויגד לאברהם העברי ואמר רבי יוחנן זה עוג שפלט
מדור המבול. ו. עי' ספרי דברים (ס"ד): בעבר הירדן
בארץ מואב הואיל משה באר. אין הואלה אלא התחלה
שנ' (שופטים יט) הואל נא ולין וייטב לבך ואומר (ד"ה א
יז) עתה הואל וברך את בית עבדך להיות לעולם לפניך.
ז. עי' תנחומא דברים (פרק ב): אתה אומר לא איש דברים
אנכי בסוף ארבעים שנה שיצאו ישראל ממצרים התחיל
מפרש התורה בשבעים לשון באר את התורה הזאת הפה
שאמר לא איש דברים אנכי אמר אלה הדברים. ח. ספרי
דברים (ס"ה): רב לכם שבת בהר הזה. שכר הוא לכם
ישיבתכם בהר הזה קבלתם עליכם בו את התורה מניתי
עליכם ע' זקנים ושרי אלפים ושרי מאות ושרי נ' ושרי
עשרות. עשייתם לכם המשכן וכלים הא הנאה גדולה היא

א. עי' שם (ס"ג): אחרי הכותו את סיחון מלך חשבון.
משל למה הדבר דומה למלך שיצא הוא וחיילותיו למדבר
אמרו לו חיילותיו תן לנו את גלוסקאות חמות אמר להם
אני נותן לכם שוב אמרו לו תן לנו גלוסקאות חמות אמר
להם האיפרכים שלו בשביל שהמלך כשר אם לאו מאין
לו רחיים מאין לו תנורים במדבר. כך אמר משה מוכיחני
את ישראל תחילה עכשיו יאמרו עלי בשביל שאין בו כח
להכניסנו לארץ ולהפיל סיחון לפנינו הוא מוכיחנו הוא
לא עשה כן אלא לאחר שנכנסו לארץ והפיל סיחון ועוג
לפניהם אחר כך הוכיחם לכך נאמר אחרי הכותו. ב. עי'
שם: את סיחון מלך האמורי היושב בחשבון. אלו לא
היה סיחון קשה ושרוי בחשבון קשה היה שהרי המדינה
קשה. ואלו לא היתה המדינה קשה וסיחון שרוי בתוכה
קשה היה שהמלך קשה עאכ"ו שהמלך קשה והמדינה
קשה. ג. עי' שם: ואת עוד מלך הבשן. ואלו לא היה
עוג קשה ושרוי בעשתרות קשה היה ואלו לא היתה מדינה

הַיָּם אֶרֶץ הַכְּנַעֲנִי וְהַלְבָּנוֹן עַד־הַנְּהַר הַגָּדֹל
 נְהַר־פָּרָת: ה רָאָה נָתַתִּי לְפָנֶיכֶם אֶת־הָאָרֶץ
 בְּאוֹ וּרְשׁוֹ אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְיָ
 לְאַבְרָהָם לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב לְתַת
 לָהֶם וּלְזֶרְעָם אַחֲרֵיהֶם: ט וְאָמַר אֲלֵכֶם בְּעַת
 הַהוּא לֵאמֹר לֹא־אוּכַל לְבַדִּי שְׂאֵת אֶתְכֶם:
 י יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם הֲרַבָּה אֶתְכֶם וְהִנֵּכֶם הַיּוֹם
 כְּכֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם לְרַב: יא יְהוָה אֱלֹהֵי

ובספר ימא ארע כנענאה ולבנון עד
 נהרא רבא [נהרא] (נהר) פרת:
 ח חזו דיהבית קדמיכון ית ארעא
 עולו ואחסינו ית ארעא דקנים יי
 לאברהם ליתא ליתא ליתא ליתא
 למתן להון ולבניהון בתריהון:
 ט ואמרית לכון בעידנא תהיא
 למימר לית אנא יכיל בלחודי
 לסוכרא תכון: י יי אלהכון אסגי
 תכון והא איתיכון יומא דין
 ככוכבי שמיא לסגי: יא יי אלהא

א. הנהר | נהר.

רש"י

שהוליאם ממנרים, וקרע להם את הים, והוריד את
 המן, והגיו [להם] את השליו, לא היה יכול לדונם, אלא
 כך אמר להם, ה' אלהיכם הרבה אתכם, הגדיל והרים
 אתכם על דייניכם, נטל את העונש מכם ונתנו על
 הדיינין. וכן אמר שלמה, פי מי יוכל לשפט את עמך
 הפדד ה' (מלכים א' ג ט), אפשר מי שמתו בו ויחפס
 מפל האדם (שם ה יא), אומר מי יוכל לשפוט, אלא כך
 אמר שלמה, אין דייני אומה זו כדייני שאר האומות,
 שאם דן והורג ומכה וחונק ומטה את דינו וגזול אין
 זכך כלום, אני אם חייבתי מנוון שלא כדון, נפשות אני
 נחצב, שנאמר וקצב את קציעיהם נפש (משלי כג כג):
 (י) והנכם היום ככוכבי השמים. וכי כוכבי השמים
 היו צאטו היום, (והלא לא היו אלא ששים רבוא), מהו
 והנכם היום, הנכם (משולים) כיום, קיימים (לעולם)

ס): ובנגב ובחוף הים. אשקלון ועזה וקסרי וכו',
 כדאיתא בספרי (ס): עד הנהר הגדל. מפני שזכר
 עם ארץ ישראל קוראו גדול [ובצבאשית עושהו אחרון
 שזכור], משל הדיוט אומר, עזד מלך מלך, הדבק
 לשחור וישתחוו לך, קרב לגפי דהינא ואידהן א:
 (ח) ראה נתתי. עניינם אתם רואים, איני אומר לכם
 מאומד ומשמועה ב: באו ורשו. אין מערער בדבר,
 ואינכם צריכים למלחמה, אלו לא שלחו מרגלים, לא היו
 צריכים לכלי זיין ג: אבותיכם. למה הזכיר שזכר לאברהם
 ליתאק וליעקב, אלא אברהם כדאי לענמו, יחזק כדאי
 לענמו, יעקב כדאי לענמו ד: (ט) ואמר אלהים בעת
 ההוא לאמר. מהו לאמר, אמר להם משה, לא מענמי
 אני אומר לכם, אלא מפי הקב"ה: לא אוכל לבדי
 וגו'. אפשר שלא היה משה יכול לדון את ישראל, אדם

מקורי רש"י

שהיא. כך כשנתן הקב"ה לאברה' אבינו את הארץ לא
 נתנה לו אלא כמות שהיא שנאמר (בראשית יג) קום לך
 בארץ לארבה ולרחבה כי לך אתננה. עמד אברהם
 והשביחה שנאמר שם (שם כא) ויטע אשל בבאר שבע
 עמד יצחק והשביחה שנאמר (שם כו) ויזרע יצחק בשנה
 ההיא מאה שערים ועמד יעקב והשביחה שנאמר (שם לג)
 ויקן את חלקת השדה אשר נטה שם אהלו. ה. עי' שם
 (ס"ו ט): ואומר אליכם בעת ההיא לאמר. אמר להם משה
 לא מעצמי אני אומר לכם אלא מפי הגבורה אני אומר.
 ו. עי' ספרי שם: לא אוכל לבדי שאת אתכם. אפשר שלא
 היה יכול משה לדון את ישראל אדם שהוציאם ממצרים
 וקרע להם את הים והוריד להם את המן והגיו להם את
 השליו ועשה להם נסים וגבורות ולא היה יכול לדונן,
 אלא כך אמר להם, ה' אלהיכם הרבה אתכם על גבי
 דייניכם.

לכם ושיבתכם בהר הזה. א. שם (ס"ו ו): עד הנהר
 הגדול נהר פרת. שרובו ותוקפו כנגד ארץ ישראל. משל
 ההדיוט אומר עבד מלך מלך הדבק לשחור וישתחוו לך.
 ועי' שבועות מז ע"ב. ב. עי' שם (ס"ז ז): ראה נתתי
 לפניכם את הארץ. אמר להם איני אומר לכם לא מאומד
 ולא משמועה אלא כשם שאתם נכנסים לארץ אין אתם
 צריכים כלי זיין אלא קובע דיופטין ומחלק. ג. עי'
 שם: בואו ורשו את הארץ אמר להם כשאתם נכנסין
 לארץ אין אתם צריכים כלי זיין אלא קובע דיופטין
 ומחלק. ד. עי' ספרי שם (ס"ח ח): מה ת"ל לאברהם
 ליתאק וליעקב, כדי אברהם בעצמו, כדי יצחק בעצמו
 כדי יעקב בעצמו. משל למלך שנתן לעבדו שדה אחת
 במתנה ולא נתנה לו אלא כמות שהיא עמד העבד
 והשביחה ואמר מה בידי לא נתנה לי אלא כמות שהיא
 חזר ונטעה כרם אמר מה בידי לא נתנה לי אלא כמות

תתקל

דברים א דברים

אונקלוס

אבותכם יסף עליכם ככם אלף פעמים ויברך אתכם כאשר דבר לכם: י איכה אשא לבדי טרחכם ומשאכם וריבכם: יג הבו לכם אנשים חכמים ונבנים וידעים לשבטיכם

דאבהתכוון יוסף עליכון פותכוון אלף זמנין ויברך יתכוון כמא דמליל לכוון: יב איכדין איסובר בלחודי טורחכוון ועסקיכוון ודינכוון: יג הבו לכוון גברין חכמיין וסוכלתניין ומדעין [ומרעין?] לשבטיכוון ואימניוון

א. ועסקכם ודינכם. ב. ומרוצים.

רש"י

ראה (בן עמרם) ללאת, שמא אינו שפוי צמוך ציתו, אחר ללאת, אמרו מה ראה בן עמרם שלא ללאת, מה אתם סבורים, יושב ויועץ עליכם (עלות רעות) [מלות] וחושב עליכם מחשבותי (ס"א מלות וחשבויות): וריבכם. מלמד שהיו רוגנין: יג) הבו לכם. הזמינו עמכם לדבר: אנשים. וכי תעלה על דעתך נשים, מה תלמוד לומר אנשים, לדיקיס: חכמים. כסופים: ונבנים. מצינים דבר מתוך דבר. זהו ששאל ר' יוסף את ר' יוסי, מה בין חכמים לנבנים, חכם דומה לשולחני עשיר, כשמציאין לו דינרין לראות רואה וכשאין מציאין לו, יושב ותוהה, נכון דומה לשולחני תגר, כשמציאין לו מעות לראות רואה, וכשאין מציאין (לו) הוא מְסוּר ומציא (משלו): י וידעים לשבטיכם. שהם ניכרים

כחמה וכלבנה וככוכבים: (יא) יסף עליכם ככם אלף פעמים. מהו שזו ויברך אתכם כאשר דבר לכם, הלא אמרו לו, משה, אתה נותן קצבה לזכרוננו [ככה], כבר הצטיח הקצ"ה את הצרעה אשר לא יוכל איש למנות וגו' (בראשית יג טו), אמר להם זו משלי הוא, אבל הוא יברך אתכם כאשר דבר לכם: (יב) איכה אשא לבדי. אם אומר לקבל (שכר), לא אוכל, זו היא (שחמרתי (ס"א שחמרנו) לכם) [שחמרנו], לא מעמני אני אומר לכם הלא מפי הקצ"ה: יג) טרחכם. מלמד שהיו (ישראל) טרחנין, היה אחד מהם רואה את צעל דינו נוטח דין, אומר יש לי עדים להציא, יש לי ראיות להציא, מוסיף אני עליכם דיינין (ספרי דברים ס"י יב): ומשאכם. מלמד שהיו אפיקורסין, הקדים משה ללאת, אמרו מה

מקורי רש"י

הים אמר אם אני מניח את נכסי ביד בני הוא עומד ומבזבז אותם אלא הריני ממנה אפטרופא עד שיגדל משהגדיל הבן ההוא אמר לו לאפטרופא תן לי הכסף וזהב שהניח לי אבא בידך עמד ונתן לו משלו כדי פרנסתו אמר לו כל מה שנתתי לך לא נתתי לך אלא משלי אבל מה שהניח לך אביך הרי הוא שמור לך כך אמר להם משה לישראל ה' אלהיכם יוסף עליכם ככם אלף פעמים זו משלי יש לכם, ויברך אתכם כאשר דבר לכם. כחול ימים וכצמחי אדמה וכדגי הים וככוכבי השמים לרוב. ג. ע"י ספרי דברים (ס"י יב): איכה אשא לבדי אמר להם לא מעצמי אני אומר לכם. ד. ע"י שם: משאכם. מלמד שהיו אפיקורסי' הקדים משה לצאת אמרו מה ראה בן עמרם לצאת שמא אינו שפוי בתוך ביתו אחר לצאת אמרו מה ראה בן עמרם שלא לצאת מה אתם סבורים יושב ויועץ עליכם עצות ומחשב עליכם מחשבות ק"ו משל בית און כענין שנא' ואון בן פלת בני ראובן בידוע שאשתו יועצתו לכך נאמר ומשאכם. ה. ע"י ילקוט שמעוני תורה (רמז תתא): וריבכם, מלמד שהיו רוגנים היה אחד מהן מוציא סלע בשביל ליטול שנים, שנים בשביל ליטול ג', לכך נאמר וריבכם ללמד שהיו רוגנים. ו. ע"י ספרי דברים (ס"י יג): וכי עלתה על דעתינו נשים, ומה ת"ל אנשים, וותיקים כסופים. ז. ע"י שם: חכמים ונבונים. זה ששאל אריוס את ר' יוסי אמר לו איהו חכם

א. ע"י שם (ס"י י): והנכם היום כוכבי השמים לרוב. אתם קיימים כיום: מכאן אמרו ז' כיתות של צדיקים בגן עדן זו למעלה מזו. כת ראשונה (תהלים קמ) אך צדיקים יודו לשמך ישבו ישרים את פניך. כת שניה (שם סה) אשרי תבחר ותקרב לשכון חצריך בחרתי הסתופף בבית אלהי מדור באהלי רשע. כת שלישית (שם פד) אשרי יושבי ביתך. כת רביעית (שם טו) מי יגור באהליך. כת חמישית (שם מי ישכון בהר קדשך. כת ששית (שם כד) מי יעלה בהר ה'. כת שביעית שם מי יקום במקום קדשו. ר' שמעון בן יוחי אומ' לשבע שמחות פניהם של צדיקים ראויים לעתיד לבוא לחמה וללבנה לרקיע לכוכבים ולברקים ולשושנים ולמנורת בית המקדש. לחמה וללבנה מנין (שה"ש ו) יפה כלבנה ברה כחמה. לרקיע מנין שנא' (דניאל יב) והמשכילים יזהירו כוהר הרקיע. לברקים מנין שנ' (נחום ב) וכברקים ירצצו. לשושנים מנין שנא' (תהלים מה) למנצח על שושנים לבני קרח. למנורת בית המקדש מנין שנא' (זכריה ד) ושנים זיתים עליה אחד מימין הגולה ואחד על שמאלה. ב. ע"י שם (ס"י יא): ה' אלהי אבותיכם יוסף עליכם ככם אלף פעמים. אמרו לו רבינו משה אי אפשי לנו שתברכנו. הקב"ה הבטיח את אברהם אבינו אמר (בראשית כו) והרבתי את זרעך ככוכבי השמים (שם יג) ושמתיו את זרעך כעפר הארץ ואתה נותן קצבה לברכותינו. משל למלך שהיו לו נכסים הרבה והיה לו בן קטן והיה צריך לצאת למדינת

אונקלוס

דברים א דברים תתקלא

וְאֲשִׁימָם בְּרֵאשֵׁיכֶם: יד וְתַעֲנוּ אֹתִי וְתֹאמְרוּ
טוּב־הַדְּבָר אֲשֶׁר־דִּבַּרְתָּ לַעֲשׂוֹת: טו וְאִקְחָה
אֶת־רֵאשֵׁי שְׂבִיטֵיכֶם אֲנָשִׁים חֲכָמִים וְיִדְעוּ
וְאֵתְּן אוֹתָם רָאשִׁים עֲלֵיכֶם שָׂרֵי אֲלָפִים וְשָׂרֵי
מֵאוֹת וְשָׂרֵי חֲמִשִּׁים וְשָׂרֵי עֶשְׂרֵת וְשֹׁטְרִים

רישין עליכון^א: יד ואתבתון יתי
ואמרתון תקין פתגמא דמלילתא
למעבד: טו ודברית ית רישי
שבטיכון גברין חכימין ומדען
[[ומרעין]] ומייתי תהון רישין
עליכון רבני אלפין ורבני מאותא
ורבני חמשין ורבני עשריתא
א. ראשים עליכם. ב. ומרוצים. ג. ומייתי.

רש"י

דורון והוא נושא לנו פניס ד: לעשות. אם הייתי
מתעצל, אחס אומרים עשה מהרה: (טו) ואקח את
ראשי שבטיכם. משפטים דברים, אשירכם, על מי
באתם להתמנות, על בני אברהם יצחק ויעקב, על בני
אדם שנקראו אחים ורעים, חלק ונחלה, וכל לשון חבה:
אנשים חכמים ויודעים. אבל נבונים לא מנאחי, זו
אחת משבע מדות שאמר יתרו למשה, ולא מלא אלא
שלשה, אנשים נדיקים, חכמים, ויודעים: ראשים
עליכם. שתנהגו בהם כבוד, ראשים צמקת, ראשים
צממכר, ראשים צמשא ומתן, נכנס מציתו לבני אחרון
ויזאל ראשון: שרי אלפים. אחד ממונה על אלף:
שרי מאות. אחד ממונה על מאה: ושטרים. מניתי

לכם, שאם צא לפני מעוטף בטליתו, איני יודע מי הוא,
ומאיזה שבט הוא, ואם הגון הוא, אבל אחס מכירין
בו, שאחס גדלתם אותו, לכך נאמר וידועים
(לשצטיכס): בראשיכם. ראשים ומכובדים עליכם,
שתהיו נוהגין בהם כבוד ויראה: ואשמם. חסר יו"ד,
למד שאשמותיהם של ישראל תלויות בראשי דייניהם,
שהיה להם למחות ולכוון אותם לדרך הישרה:
(יד) ותענו אתי וגו'. חלטתם את הדבר להנחתכם,
היה לכם להשיב, רצינו משה, ממי נאה ללמוד ממך
או מתלמידך, לא ממך שננטערת עליה, אלא ידעתי
מחשבותיכם, (ש) הייתם אומרים עכשיו יתמנו עלינו
דיינין הרבה, אם (אין) [אינו] מכירנו אנו מציאין לו

מקורי רש"י

הדבר אשר דברת לעשות. היה לכם לומר רבינו משה
ממי נאה ללמוד תורה ממך או מתלמידך או מתלמידי
תלמידך. ולא ממך שנצטערת עליהם כענין שני שמות לד
ויהי שם עם ה' מ' יום ומ' לילה אלא יודע אני מה שתחת
עקבי רגליכם הייתם אומרים עכשיו הוא ממנה עלינו
דיינים שהם מונים אלף חסר פירוטוט. אם אינו שומע
אנו מביאים לו דורון והוא נושא לנו פנים בדין לכך נאמר
ותענו אותי. כשהייתי מתעצל הייתם אומרים יעשה מהרה.
ה. עי' שם (סי' טו): ואקח את ראשי שבטיכם אנשים
חכמים ואצוה את שופטיכם. משכתי בדברי אמרתי להם
אשירכם על מי באתם להתמנות על בני אברהם יצחק
ויעקב בני אדם שנקראו אחים ורעים חבל נחלתו צאן
מרעיתו וכל לשון חיבה. ו. עי' ספרי (דברים סי' טו):
אנשים חכמים ויודעים. זה אחד מז' מדות שאמר לו יתרו
למשה הלך ולא מצא אלא ג' אנשים חכמים ויודעים. ועי'
המשך ממדרש תנאים: ואלו הן השבע מדות שצריך שיהיו
כולן אפלו בבית דין של שלשה חכמה יראה וענוה ושנאת
ממון ואהבת האמת ואהבת הבריות להן ובעלי שם טוב
וכו'. ז. עי' מדרש תנאים לדברים פרק א: שיהיו
מכובדים עליכם ראשיכם במקח ראשיכם במכר ראשיכם
במשא ובמתן ראשיכם בכניסה ויציאה נכנס ראשון ויוצא
ממני. ד. עי' שם (סי' יד): ותענו אותי ותאמרו טוב

אמר לו המקיים תלמודו אתה אומ'או אינו אלא נבון א"ל
הרי כבר נאמר נבונים. מה בין נבונים לחכמים חכמים
דומים לשולחני עשיר שמביאים לראות רואה כשאין
מביאים יושב ותוהה. נבון דומה לשולחני תגר כשאין
מביא' לו לראו' מביא משלו ורואה. א. עי' שם:
וידועים לשבטיכם. שיהיו ידועים לכם, הרי שמתעטף
בטליתו ובא וישב לפני איני יודע מאיזה מקום הוא ומאיזה
שבט הוא אבל אתם מכירים אותו שאתה גדלתם אותו
לכך נאמר וידועים לשבטיכם שיהיו ידועים לכם. רבן
שמעון בן גמליאל אומר כל ישיבה וישיבה יושבת עד
שיהיו הבריות מרננות אחריו ואומרי' מה ראה איש פלוני
לישב ומה ראה איש פלוני שלא לישב לכך נא' וידועים
לשבטיכם שיהיו ידועים לכם. ב. עיי"ש: אנשים חכמים
וידועים. שיהיו מכובדים עליכם ראשיכם במקח ראשיכם
במכר ראשיכם במשא ובמתן ראשיכם בכניסה ויציאה
נכנס ראשון ויוצא אחרון לכך נאמר ואתן אותם ראשים.
ג. עי' שם (סי' טו): ואשימם בראשיכם אם שמרתם את
דבריכם הרי ראשיכם שמורים ואם לא שמרתם את עצמיכם
אין ראשיכם שמורים מלמד שאשמותיהם של ישראל
תלוים בראשי דייניהם. וכן הוא אומר (יחזקאל ג) בן אדם
צופה נתתיך לבית ישראל ושמעתי מפי דבר והזהרת אותם
ממני. ד. עי' שם (סי' יד): ותענו אותי ותאמרו טוב

תתקלב

דברים א דברים

אונקלוס

לְשִׁבְטֵיכֶם: טו וְאַצּוּהָ אֶת־שִׁפְטֵיכֶם בְּעַת
הָהוּא לְאָמֹר שָׁמַע בֵּין־אֲחֵיכֶם וּשְׁפַטְתֶּם צֶדֶק
בֵּין־אִישׁ וּבֵין־אָחִיו וּבֵין גֵּר: יז לְאֶת־כִּירו
פָּנִים בְּמִשְׁפַּט פְּקֻטָּן בְּגֹדֶל תִּשְׁמָעוּן לֹא תִגְוֹרוּ
מִפְּנֵי־אִישׁ כִּי הַמִּשְׁפַּט לְאֱלֹהִים הוּא וְהִדְבַּר

וסרכין לשבטיכון: טו ופקידית ית
דיניכון בעידנא ההיא למימר שמעו
בין אחיכון ותדנון קושטא בין
גברא ובין אחוהי ובין גיוריה
[[גיורא]]: יז לא תשמודעון אפין
בדינא מלי זעירא פרבא תשמעון
לא תדחלון מן קדם גברא ארי
א. אמת. ב. גרו גר. ג. דברי קטן.

רש"י

שלא יאמר איש פלוני נאה או גבור אושיבנו דיין, איש
פלוני קרובי אושיבנו דיין צעיר, והוא אינו צקי דיינין,
נמצא מחייב את הזכאי ומזכה את החייב, מעלה אני
על מי שפנהו כאלו הכיר פנים צדיק: ב. בקטן בגדל
תשמעון. שיהא חביב עליך דין של פרוטה כדין של
מאה מנה, שאם קדם וצא לפניך, לא תסלקנו לאחרון.
דבר אחר כקטן כגדול תשמעון כתרומה, שלא תאמר,
זה עני הוא, וחזירו עשיר וימנהו לפרנסו, אזכה את
העני ונמצא מתפרנס בנקיטת. דבר אחר, שלא תאמר,
[זה עני הוא] היאך אני פוגם (צ. כבודו של עשיר זה
בשביל דינר, אזכנו עכשיו, וכשיכל לחון אומר (אני)
לו, תן לו שאתה חייב לו: ז. לא תגורו מפני איש.

עליכם לשבטיכם, אלו הכופתין והמכין ברצועה על
פי הדיינים: טו) ואצוה את שפטיכם. אמרתי להם
הווי מתונים צדיק, אם צא דין לפניך פעם (אחת) שמים
ושלש, אל תאמר כבר צא דין זה לפני פעמים הרבה,
אלא היו נושאים ונותנים צב: בעת ההוא. משפטיים
אמרתי להם, אין עכשיו כלשעבר, לשעבר הייתם צרשות
עלמכם, עכשיו הרי אתם משועבדים לגבור: שמע.
לשון הווה, אדוני צלע"ו (הערענד), כמו זכור (שמות
כ ח) ושמור (להלן ה יצ): ובין גרו. זה בעל דינו, שאוגר
עליו דברים, דבר אחר ובין גרו, אף על עסקי דירה,
צין חלוקת אחים, אפילו צין תנור לכרייס: ד. יז) לא
תכירו פנים במשפט. זה הממונה להשיב הדיינים,

מקורי רש"י

והוא אומר לא חרשתי. הוא אומר המית שורך את עבדי
והוא אומר לא המית לכך נאמר בין גרו שאוגר עליו
דברים. ד"א ובין גרו זה שכנו. ד"א ובין גרו זה שושבינו.
ד"א ובין גרו זה חותנו. ע"י סנהדרין (ז ע"ב): ושפטתם
צדק אמר ריש לקיש צדק את הדין ואחר כך תתכהו בין
איש ובין אחיו (ובין גרו) אמר רב יהודה אפילו בין בית
לעלייה ובין גרו אמר רב יהודה אפילו בין תנור לכירים.
ה. ע"י ספרי דברים (ס"ו יז): לא תכירו פנים במשפט. זה
הממונה להושיב דיינים. שמא תאמר איש פלוני נאה
אושיבנו דיין ואיש פלוני גבור אושיבנו דיין איש פלוני
קרובי אושיבנו דיין איש פלוני הלווני ממון אושיבנו דיין
איש פלוני יודע בכל לשון אושיבנו דיין נמצאת מזכה
את החייב ומחייב את הזכאי לא מפני שהוא רשע ולא
מפני שאינו יודע מעלה עליו כאלו הכיר פנים בדין.
ו. ע"י סנהדרין (ח ע"א): קטן כגדול תשמעון, אמר ריש
לקיש, שיהא חביב עליך דין של פרוטה כדין של מאה
מנה למאי הלכתא אילמא לעינוי ביה ומיפקיה פשיטא
אלא לאקדומיה. ז. ע"י ספרי דברים (ס"ו יז): כקטן
כגדול תשמעון. שמא תאמר הואיל וזה עני וזה עשיר וזה
מצוה לפרנסו אזכנו ונמצא מתפרנס בנקיטת ת"ל כקטן
כגדול תשמעון. ד"א קטן כגדול תשמעון שמא תאמר
היאך אני פוגם בכבודו של עשיר זה בשביל דינר אזכנו

א. ע"י ספרי (דברים ס"ו טו): ושוטרים. אלו הלויים המכי
ברצועה כענין שנאמר (ד"ה ב יט) ושוטרי הלויים לפניכם.
ואומר (נחמיה ח) והלויים מחשים לכל העם. ב. ע"י ספרי
שם (ס"ו טו): ואצוה את שופטיכם בעת ההיא לאמר שמעו
בין אחיכם ושפטתם צדק. אמרתי להם הווי מתונים בדין
שאם בא דין לפניך פעם אחת שמים ושלש אל תאמר
כבר בא דין זה לפני ושניתיו ושלשתיו אלא הווי מתונים
בדין. וכך היו כנסת הגדולה אומרים, הווי מתונים בדין
והעמידו תלמידים הרבה ועשו סייג לתורה. ג. ע"י ספרי
שם: בעת ההיא לאמר. לשעבר הייתם עומדים ברשות
עצמיכם עכשיו הרי אתם משועבדים לצבור. מעשה בר'
יוחנן בן נורי ור' אלעזר בן חסמא שהושיבו רבן גמליאל
בישיבה ולא הרגישו בהם התלמידים. לעת ערב הלכו
וישבו אצל התלמידים. כך היתה מדתו של רבן גמליאל
כשהיה נכנס ואומר שאלו בידוע שאין שם קנתור כשהיה
נכנס ולא היה אומר שאלו בידוע שיש שם קנתור. נכנס
ומצא את ר' יוחנן בן נורי ואת ר' אלעזר בן חסמא שישבו
להם אצל התלמידים אמר להם ר' יוחנן בן נורי ור' אלעזר
בן חסמא הודעתם לצבור שאתם מבקשים לעשות שררות
על הצבור, לשעבר הייתם ברשות עצמיכם, מכאן ואילך
הרי אתם עבדים ומשועבדים לצבור. ד. ע"י שם: ובין
גרו. זה שאוגר עליו דברים אמר לו חרשת בתוך שלי

אונקלוס

דברים א דברים תתקלג

אֲשֶׁר יִקְשֶׁה מִכֶּם תִּקְרְבוּן אֵלַי וְשָׁמַעְתִּיו:
יְיָ וְאַצְוֶה אֶתְכֶם בְּעַת הַהוּא אֵת כָּל־הַדְּבָרִים
אֲשֶׁר תַּעֲשׂוּן: יט וְנָסַע מֵחֹרֵב וְנָלַךְ אֵת
כָּל־הַמְּדַבֵּר הַגָּדוֹל וְהַנּוֹרָא הַהוּא אֲשֶׁר
רְאִיתֶם דְּרָךְ הַר הָאֱמֹרִי כַּאֲשֶׁר צִוֶּה
יְהוָה אֱלֹהֵינוּ אֲתָנוּ וְנָבֵא עַד קִדְשׁ בְּרִנְעָה:

דינא דינא דינא הוא ופתגמא דיקשי
מנכון תקרבון לותי ואשמעיניה:
יה ופקידית יתכון בעידנא ההיא ית
כל פתגמא דתעבדון: יט ונטלנא
מתורב והליכנא ית כל מדברא רבא
ודחילא ההוא דחזיתון אורח טורא
דאימוראא קמא דפקיד יי אלהנא
תנא ואתנא עד רקם גיאא:
א. של ה'. ב. רקם גיאא.

רש"י

מודיעך שאין אתה [ה]רואה, (ו)אימתי הודיעו, כשנא
למשום את דוד, ויגלה את אליאז ויאמר לך נגד ה'
משיחו (שם טו ו), אמר לו הקב"ה, ולא אמרת אנכי
הרואה, אל פצט אל מלאהו (שם ז): (יח) את כל
הדברים אשר תעשוך. אלו י' דברים שצין דיני
ממונות לדיני נפשות: (יט) המדבר הגדול והנורא.
שהיו בו נחשים כקורות, ועקרבים כקשמות:

לא תיראו (ספרי יז). דבר אחר לא תגורו, לא תכניס
דברך (מפני איש), לשון אגר פקין (משלי י ה): א' כי
המשפט האלהים הוא. מה שאתה נוטל מזה שלא
כדין, אתה מוזיקני להחזיר לו, נמלא שהטות עלי
המשפט: תקרבון אלי. על דבר זה נסתלק ממנו
משפט צנות ללפחדך, וכן שמואל אמר לשאול אנכי
קָרָאָה (שמואל א' ט יט), אמר לו הקב"ה, חייך שאני

מקורי רש"י

לי מלך מהו אומר שם ויהי בבואן וירא אליאב ויאמר
אך נגד ה' ומשיחו. אמר לו הקב"ה לא אמרת שאני הרוא'
אמר לו הקב"ה אל תביט אל מראהו ואל גבה קומתו כי
מאסתיהו כי האדם יראה לעיניו וה' יראה ללבב. ד. עי'
סנהדרין (לב ע"א): מה בין דיני ממונות לדיני נפשות:
דיני ממונות בשלשה ודיני נפשות בעשרים ושלשה. דיני
ממונות פותחין בין לזכות בין לחובה ודיני נפשות פותחין
לזכות ואין פותחין לחובה. דיני ממונות מטין על פי אחד
בין לזכות בין לחובה ודיני נפשות מטין על פי אחד
לזכות ועל פי שנים לחובה. דיני ממונות מחזירין בין
לזכות בין לחובה דיני נפשות מחזירין לזכות ואין מחזירין
לחובה. דיני ממונות הכל מלמדין זכות וחובה דיני נפשות
הכל מלמדין זכות ואין הכל מלמדין חובה. דיני ממונות
המלמד חובה מלמד זכות והמלמד זכות מלמד חובה דיני
נפשות המלמד חובה מלמד זכות אבל המלמד זכות אין
יכול לחזור וללמד חובה. דיני ממונות דנין ביום וגומרין
בלילה דיני נפשות דנין ביום וגומרין ביום. דיני ממונות
גומרין בו ביום בין לזכות בין לחובה דיני נפשות גומרין
בו ביום לזכות וביום שלאחריו לחובה, לפיכך אין דנין
לא בערב שבת ולא בערב יום טוב. דיני ממונות הטמאות
והטהרות מתחילין מן הגדול דיני נפשות מתחילין מן
הצד. הכל כשרין לדון דיני ממונות ואין הכל כשרין לדון
דיני נפשות אלא כהנים לויים וישראלים המשיאין לכהונה.
ה. עי' ספרי דברים (סי' יח): ונלך את המדבר הגדול
והנורא ההוא. בני אדם שראו נחשי' כקורות ועקרבי'
כקשמות סרוחים ומושליכים לפניהם עליהם הוא אומר את

ולכשיצא חוץ אומר ליתן לו שאתה חייב לו ת"ל קטן
כגדול תשמעון. א. עי' סנהדרין (ו ע"ב): [רבי יהושע
בן לקיש] [רבי יהודה בן לקיש] אמר שנים שבאו לדין
אחד רך ואחד קשה עד שלא תשמע דבריהן או משתשמע
דבריהן ואי אתה יודע להיכן דין נוטה אתה רשאי לומר
להם אין אני נזקק לכם שמה נתחייב חזק ונמצא חזק
רודפו משתשמע דבריהן ואתה יודע להיכן הדין נוטה אי
אתה יכול לומר להן איני נזקק לכם שנאמר לא תגורו
מפני איש רבי יהושע בן קרחה אומר מניין לתלמיד שיושב
לפני רבו וראה זכות לעני וחובה לעשיר מניין שלא ישתק
שנאמר לא תגורו מפני איש רבי חנין אומר לא תכניס
דברך מפני איש. ב. עי' שם (ח ע"א): כי המשפט
לאלהים הוא אמר רב חמא ברבי חנינא אמר הקדוש ברוך
הוא לא דיין לרשעים שנוטלין מזה ממון ונותנים לזה
שלא כדין אלא שמטריחין אותי להחזיר ממון לבעליו.
ג. עי' ספרי (דברים סי' יז): והדבר אשר יקשה מכם. אמר
לו הקב"ה למשה אתה דן דין קשה חייך שאני מודיעך
שאין אתה דן דין קשה שאני מביא עליך דין קשה שתלמיד
תלמידך יכול לשמוע ואין אתה יכול לשומעו ואיזה זה
דינו של בנות צלפחד. וכך הוא אומר (במדבר כז) ויקרב
משה את משפטן לפני ה'. וכן הוא אומר (ש"א ט) ויגש
שאול אל שמואל בתוך השער ויאמר שאול איזה בית
הרואה ויען שמואל אל שאול ויאמר אנכי הרואה אמר
לו הקב"ה אתה רואה חייך שאני מודיעך שאין אתה רואה
ואימתי הודיע לו בשעה שאמר לו (שם טז) מלא קרנך
שמן ולך ואשלחך אל ישי בית הלחמי כי ראיתי בבניו

כ וְאָמַר אֲלֵכֶם בְּאֵתֶם עַד־הָרַחֲמֵי אֲשֶׁר־
 יְהוָה אֱלֹהֵינוּ נָתַן לָנוּ: כֹּא רָאָה נָתַן יְהוָה
 אֱלֹהֵיךָ לְפָנֶיךָ אֶת־הָאָרֶץ עֲלֶיהָ יֵשׁ כְּאֲשֶׁר
 דִּבֶּר יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבֹתֶיךָ לְךָ אֶל־תִּירָא וְאֶל־
 תַּחַת: שְׁלִישִׁי כִּב וְתִקְרְבוּן אֵלַי בְּלִכְכֶם וְתֹאמְרוּ
 נִשְׁלַחַה אֲנָשִׁים לְפָנֵינוּ וְיַחְפְּרוּ־לָנוּ אֶת־הָאָרֶץ
 וְיֵשְׁבוּ אִתָּנוּ דְבַר אֶת־הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר נִעְלַח־בָּהּ
 וְאֵת הָעָרִים אֲשֶׁר נָבֵא אֱלֹהֵינוּ: כג וְיֵיטֵב בְּעֵינֵי
 הַדָּבָר וְאֶקַּח מִכֶּם שְׁנַיִם עֶשְׂרֵי אֲנָשִׁים אִישׁ
 אֶחָד לְשִׁבְטוֹ: כד וַיִּפְּנוּ וַיַּעֲלוּ הַהָרָה וַיָּבֵאוּ
 עַד־נַחֲל אֲשָׁכָל וַיִּרְגְּלוּ אֹתָהּ: כה וַיִּקְחוּ בִידֵם
 מִפְּרֵי הָאָרֶץ וַיִּזְרְדוּ אֵלֵינוּ וַיֵּשְׁבוּ אִתָּנוּ דְבַר

כ ואמרית לכוון אמתיון עד טורא
 דאמורא דיי אלהנא יהיב לנא:
 כא חזי דיהב יי אלהך קדמך ית
 ארעא סק אחסין כמא דמליל יי
 אלהא דאבהתך לך לא תדחל ולא
 תתבר: כב וקרבתוון לותי כולכוון
 ואמרתוון גשלח גברין קדמנא
 ויאללוון לנא ית ארעא ויתיבוון
 יתנא פתגמא ית ארעא דניסק בה
 וית קרויא דניעול להן: כג ושפר
 בעיני פתגמא ודברית מכוון תרין
 עסר גברין גברא חד לשבטא:
 כד ואתפניאו וסליקו לטורא ואתו
 עד נחלא דאתכלא ואלילו יתה:
 כה ונסיבו בדיהוון מאבא דארעא
 ואחיתו לנא ואתיבו יתנא פתגמא

א. תישבר.

רש"י

מכור לו הן, אמר לו הן, נותנו אמה לי לנסיון,
 אמר לו הן, זהרים וגזעות, (אמר לו הן), כיון שראה
 שאין מעכבו כלום, אמר [לון] הלווקם בלבו, בטוח הוא
 (זה) שלא אמנא בו מוס, (מיד) אמר לו טול מעותיך
 (ו)אני מנסהו מעתה, אף אני הודיתי לדרכיכם, שמה
 מחזרו צכס כשתראו שאיני מעכב, ואתם לא חזרתם
 צכס ד: ואקח מכם. מן הצוררים שצכס, מן המסלמים
 שצכס ה: שנים עשר אנשים איש אחד לשבט.
 מגיד שלא היה שצט לוי עמהם: (כד) עד נחלא
 אשכל. מגיד שנקרא על שם סופו (ספרי סי' כג):
 וירגלו אותה. מלמד שהלכו זה ארבעה אומנין שמי
 וערכ (שם): (כה) ויורדו אלינו. מגיד שארץ ישראל

(כב) ותקרבוון אלי בלככם. בערבוניא, ולהלן הוא אומר
 ותקרבוון אלי כל ראשי שבטיכם וקניכם, ופאמרו הן
 קלאנו וגו' (ה כ), אומה קריצה היתה הוגנת, ילדים
 מכבדים את הזקנים ושלמום לפניהם, וזקנים מכבדים
 את הראשים ללכת לפניהם, אבל כאן, ותקרבוון אלי
 כולכם, בערבוניא, ילדים דוחפין את הזקנים וזקנים
 דוחפין את הראשים: וישבו אתנו דבר. באיזה לשון
 הם מדברים (ספרי סי' כ): את הדרך וגו'. אין דרך
 שאין צה (עקמומות) [עקמומית]: ואת הערים
 אשר נבא אליהן. מחלה לכבוש: (כג) וייטב בעיני
 הדבר. צעיני ולא צעיני המקום, ואם צעיני משה היה
 טוב למה אמרה צמוכות, משל לאדם שאומר לחצרו

מקורי רש"י

דרך אנו באים עליהם. ד. ספרי עי' שם (סי' כא): וייטב
 בעיני הדבר. ולא בעיני הקב"ה. ואם בעיניו היה טוב למה
 נכתב על דברי תוכחות משל לאדם שאמר לחבירו מכור
 לי חמורך זה א"ל הן נותן אתה לי לנסיון אמר לו הן
 בוא אתה ואני אראך כמה הוא נושא בהר וכמה הוא
 נושא בבקעה כיון שראה שאין מעכבו כלום אמר לו
 בשביל לשאת מעותיו לכך נאמר וייטב בעיני הדבר.
 ה. עי' הערה הקודמת. ו. עי' ספרי שם: איש אחד
 לשבט. מה אני צריך לומר ואקח מכם י"ב אנשים מגיד

כל המדבר הגדול והנורא ההוא. א. עי' ספרי דברים
 (סי' כ): ותקרבוון אלי כולכם. בערבוניא. ולהלן הוא אומר
 שם ה ותקרבוון אלי כל ראשי שבטיכם ילדים מכבדים
 את הזקנים זקנים מכבדים את הראשים וכאן הוא אומר
 ותקרבוון אלי כלכם ותאמרו בערבוניא ילדים דוחפים את
 הזקנים זקנים דוחפים את הראשים. ב. עי' שם: את
 הדרך אשר נעלה בה, אין לך דרך שאין בה עקמות אין
 לך דרך שאין בה כמנות אין לך דרך שאין בה פרשות.
 ג. עי' שם: ואת הערים אשר נבוא אליהם. לידע באיזה

אונקלוס

וַאֲמָרוּ טָבָא אַרְעָא דִּינִי אֲלֵהֲנָא יְהִיב
 לְנָא: כו וְלֹא אָבִיתוּן לְמִיסק
 וְסָרִיבְתוּן עַל מִימְרָא דִּי אֲלֵהֲכוּן:
 כז וְאִתְרַעַמְתוּן בְּמִשְׁכְּנֵיכוּן
 וְאִמְרְתוּן בְּדַסְנִי יִי יְתְנָא אִפְקָנָא
 מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם לְמַמְסַר יְתְנָא
 בִּידָא דְאִימוּרָאָה לְשִׁיצְאוּתְנָא:
 כח לֹאן אֲנַחְנָא סְלָקִין אֲחֵנָא תְּבָרוּי
 ית לְבָנָא לְמִימַר עִם רַב וְתִקִּיף מִנְנָא
 קִירוּזִין רַבְרַבִּין וְכָרִיבִין עַד צִיתָ
 שְׁמִיָּא וְאִף בְּנֵי גְבַרְיָא חֲזִינָא תְּמָן:
 כט וְאִמְרִית לְכוּן לֹא תִתְבָּרוּי וְלֹא
 תִּדְחִלוּן מִנְהוּן: ל יִי אֲלֵהֲכוּן
 דְּמַדְבַּר קְדָמִיכוּן מִימְרֵיהּ יִגִּיחַ
 לְכוּן כָּל דְּעַבַד עִמְכוּן בְּמִצְרַיִם
 לְעִינֵיכוּן: לא וּבְמַדְבְּרָא דְחֲזִינְתָּ
 דְּסוּבְרָדָּה יִי אֲלֵהֲךָ כְּמָא דְּמַסּוּבְרָט

א. וסרכתם על דבר. ב. והתלוננתם. ג. שברו.
 ד. ערים גדולות ומוקפות חומה עד רום השמים.
 ה. הגיבורים. ו. תישברו. ז. דברו. ח. שסובלך.
 ט. שסובל.

דברים א דברים תתקלה

וַיֹּאמְרוּ טוֹבָה הָאָרֶץ אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֵינוּ נָתַן
 לָנוּ: כו וְלֹא אָבִיתֶם לַעֲלֹת וּתְמָרוּ אֶת־פִּי יְהוָה
 אֱלֹהֵיכֶם: כז וּתְרַגְּנוּ בְּאֵהֲלֵיכֶם וּתְאֹמְרוּ
 בְּשִׁנְאֵת יְהוָה אֲתָנוּ הוֹצִיאָנוּ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם
 לָתֵת אֵתְנוּ בְּיַד הָאֱמֹרִי לְהַשְׁמִידָנוּ: כח אָנָּה |
 אֲנַחְנוּ עָלִים אֲחֵינוּ הִמְסוּ אֶת־לִבְבָנוּ לֵאמֹר
 עִם גְּדוֹל וָרֶם מִפְּנֵי עָרִים גְּדֹלֹת וּבְצוּרֹת
 בְּשָׁמַיִם וְגַם־בְּנֵי עֲנָקִים רָאִינוּ שָׁם: כט וַאֲמַר
 אֲלֵכֶם לֹא־תַעֲרֹצוּן וְלֹא־תִירְאוּן מֵהֶם: ל יהוָה
 אֱלֹהֵיכֶם הֵהָלֵךְ לְפָנֵיכֶם הוּא יִלְחֶם לָכֶם כָּל־
 אֲשֶׁר עָשָׂה אֶתְכֶם בְּמִצְרַיִם לְעֵינֵיכֶם:
 לא וּבְמַדְבַּר אֲשֶׁר רָאִיתָ אֲשֶׁר נִשְׁאַף יְהוָה
 אֱלֹהֶיךָ בְּאֲשֶׁר יִשְׂאֵא־אִישׁ אֶת־בְּנוֹ כְּכֹל־הַדָּרָךְ

רש"י

ולמי שהוא שונא נותן לו של צעל, ארץ מצרים של
 שקיא היא, שנילוס עולה ומסקה אותה, וארץ כנען של
 צעל, והוציאנו ממצרים לתת לנו את ארץ כנען:
 (כח) ערים גדולות ובצורות בשמים. דבר הכתובים
 לשון סְבָאִי: (כט) לא תערצו. לשון שצירה כמרגומו,
 ודומה לו פֶּעֶרוֹךְ נְקָלִים לְשָׁפֵן (איוב ל ו), לשבור נחלים:
 (ל) ילחם לכם. נשצילנס: (לא) ובמדבר אשר ראית.
 מוסב על מקרא שלמעלה הימנו, ככל אשר עשה אתכם
 במצרים, ועשה אף במדבר אשר ראית אשר נשאך וגו':
 כאשר ישא איש את בנו. כמו שפירשתי אלל ויפסע

גבוהה מכל הארצות א: ויאמרו טובה הארץ. מי הם
 שאמרו טובתה, יהושע וכלב (שם ס' כג): (כו) ותמרו.
 לשון המרסה, המרסמס כנגד מאמרו: (כז) ותרגנו.
 לשון הרע, וכן דְּבָרֵי נִגְנָן (משלי יח ט), אדם המוליא
 דנה: בשנאת ה' אתנו. והוא היה אוהב אתכם, אבל
 אתם שונאים אותו, משל הדיוט אומר, מה דְּבַלְבָּךְ עַל
 קַמְמָךְ מֵה דְּבַלְבֵּיהּ עֲלֵךְ: בשנאת ה' אתנו הוציאנו
 מארץ מצרים. הולאתו לשנאה היתה, משל למלך צער
 ודם שהיו לו שני בניס, ויש לו שתי שדות אחת של
 שקיא ואחת של צעל, למי שהוא אוהב נותן של שקיא,

מקורי רש"י

ה' אותנו הקב"ה אמר אהבתי אתכם והן אומרים בשנאת
 ה' אותנו היו דורשין ואומרים תדע לך שהוא שונא אותנו
 מלך ב"ו יש לו שני בנים ויש לו ב' שדות אחת של שוקי
 ואחת של בעל לא למי שהמלך אוהב נותן של שוקי
 ולאחת ששונא הוא נותן של בעל ארץ מצרים של שוקי
 והיינו בתוכה וארץ כנען של בעל והוציאנו ממצרים לתת
 לנו את ארץ כנען. ד. ע' תמיד (כט ע"א): אמר רבי
 אמי, דברה תורה לשון הבאי, דברו נביאים לשון הבאי
 דברו חכמים לשון הבאי דברה תורה לשון הבאי דכתיב
 ערים גדולות ובצורות בשמים בשמים ס"ד, אלא גוזמא.

הכתוב שלא היה שבת לוי עמהם. א. ע' ילקוט שמעוני
 תורה (רמז תתה): ויורידו אלינו, מגיד ארץ ישראל גבוהה
 מכל הארצות שנאמר עלה נעלה וירשנו אותה וגו' ויעלו
 ויתורו וגו' ואומר ויעלו ממצרים. ספרי ב. ע' ספרי דברים
 (ס' כד): בשנאת ה' אותנו. אפשר שהקב"ה שונא את
 ישראל והרי כבר נאמ' (מלאכי א) אהבתי אתכם אמר ה'
 אלא הם שונאים את הקב"ה משל הדיוט הוא מה דבלבך
 על רחמך מה דבלביה עלך. ג. ע' במדבר רבה (פרשה
 יז פסקה ג): ותקרבון אלי כל ראשי שבטיכם לרעה ותקרבון
 אלי כלכם ותאמרו וכתוב ותרגנו באהליכם ותאמרו בשנאת

אֲשֶׁר הִלַכְתֶּם עַד־בְּאֶכֶם עַד־הַמָּקוֹם הַזֶּה:
 לֹא וּבְדַבַּר הַזֶּה אֵינְכֶם מֵאֲמִינִים בִּיהוָה
 אֱלֹהֵיכֶם: לֹא הִהַלַּךְ לִפְנֵיכֶם בְּדֶרֶךְ לְתוֹר לְכֶם
 מָקוֹם לַחֲנֻתְכֶם בְּאֵשׁ | לֵילָה לְרֵאתְכֶם בְּדֶרֶךְ
 אֲשֶׁר תִּלְכוּ־בָהּ וּבִעֲנֵן יוֹמִים: לֹא וַיִּשְׁמַע יְהוָה
 אֶת־קוֹל דְּבַרְיֶכֶם וַיִּקְצֹף וַיִּשְׁבַּע לֵאמֹר: לֹא אִם־
 יִרְאֶה אִישׁ בְּאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה הַדּוֹר הַרַע הַזֶּה
 אֵת הָאָרֶץ הַטּוֹבָה אֲשֶׁר נִשְׁפַּעְתִּי לָתֵת
 לְאֲבֹתֵיכֶם: לֹא זוֹלְתִי כָּלֵב בֶּן־יִפְנֶה הוּא יִרְאֶנָּה
 וְלֹא־אֶתֶּן אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר דִּרְדַּבְּתָהּ וּלְבַנָּיו יַעַן
 אֲשֶׁר מָלֵא אַחֲרַי יְהוָה: לֹא גַם־בִּי הִתְאַנַּף יְהוָה
 בְּגַלְלֶכֶם לֵאמֹר גַּם־אֶתָּה לֹא־תָבֵא שָׁם:
 לֹא יְהוֹשִׁעַ בֶּן־נֹון הַעַמֻּד לְפָנָיְךָ הוּא יָבֵא שָׁמָּה
 אֶתוֹ חֵזֶק בִּי־הוּא יִנְחַלְנָה אֶת־יִשְׂרָאֵל: רַבִּיעִי
 לֹט וְטַפְכֶם אֲשֶׁר אָמַרְתֶּם לְבוֹ יְהוָה וּבְנֵיכֶם
 אֲשֶׁר לֹא־יָדְעוּ הַיּוֹם טוֹב וְרַע הֵמָּה יָבֹאוּ
 שָׁמָּה וְלָהֶם אֶתְנֶנָּה וְהֵם יִירְשׁוּהָ: מ וְאַתֶּם
 פָּנּוּ לְכֶם וּסְעוּ הַמִּדְבָּרָה דֶּרֶךְ יַם־סוּף:
 מֵא וְתַעֲנֵנוּ | וְתֹאמְרוּ אֵלַי חֲטָאנוּ לַיהוָה אֲנַחְנוּ

גְּבָרָא ית בְּרִיה בְּכָל אֹרְחָא
 דְּהִלְכְתוּן עַד מִיתִיכוֹן עַד אַתְרָא
 הַדִּין: לֹב וּבִפְתָגְמָא הַדִּין לִיתִיכוֹן
 מְהִימְנִין בְּמִימְרָא דִּינִי אֱלֹהִיכוֹן:
 לֹג דְּמַדְבַּר קְדָמִיכוֹן בְּאֹרְחָא
 (לְתַקְנָא) [לְאַתְקַנָּא] לְכוֹן אַתְרָא בֵּית
 מִישְׁרֵי לְאַשְׁרִייתְכוֹן בְּעַמּוּדָא
 דְּאַשְׁתָּא בְּלִילֵיאִי לְאַחֲזִייתְכוֹן
 בְּאֹרְחָא דְתַהֲכוֹן בָּהּ וּבְעַמּוּדָא
 דְעַנְנָא בִּימְמָא: לֹד וּשְׁמִיעַ קְדָמִי
 יי (יֵת) קַל פְּתַגְמִיכוֹן וּרְגִיז וּקְסִים
 לְמִימְרָ: לֹה אִם יַחֲזִי גְבַר בְּגְבַרְיָא
 הָאֵלִין דְרָא בִישָׁא הַדִּין ית אַרְעָא
 טַבְתָּא דְקִימִית לְמַתָּן לְאַבְהֵתְכוֹן:
 לו אֱלֹהִין כָּלֵב בַּר פִּנְחָה הוּא יַחֲזִינָה
 וְלִיָּה אֶתָּן ית אַרְעָא דְדִרְדִּיךָ בָּהּ
 וּלְכַנּוּהִי חִלְפֵי דְאַשְׁלִים בְּתַר
 דְחַלְתָּא דִּינִי: לו אַף עַלִּי הָוָה רְגִזוּ
 מִן קְדָמִי יי בְּדִילְכוֹן לְמִימְרָ אַף
 אֶת לֹא תִיעוֹל לְתַמְנָן: לֹה יְהוֹשִׁעַ
 בַּר נֹוֹן דְקָאִים קְדָמְךָ הוּא יִיעוֹל
 לְתַמְנָן יְתִיָּה תְקִיף אַרְיָ הוּא יַחֲסִינִיָּה
 לְיִשְׂרָאֵל: לֹט וְטַפְלִיכוֹן דְאַמְרַתְכוֹן
 לְבִינָא (יְהִי) [יְהוֹן] וּבְנֵיכוֹן דְלֹא
 יָדְעוּ יוֹמָא דִּינִי טַב וּבִישׁ אַנּוּן
 יַעֲלוּן לְתַמְנָן וְלַהוֹן אֶתְנִינָה וְאַנּוּן
 יִירְתוּנָה: מ וְאַתְכוֹן אֶתְפַּנּוּ לְכוֹן
 וְטוּלוּ לְמַדְבָּרָא אֹרְחָא יִמָּא דְסוּף:
 מֵא וְאַתִּיבְתוּן וְאַמְרַתְכוֹן לִי חֲבָנָא
 קְדָמִי יי אֲנַחְנָא גִּיסְק וּנְגִיחַ קְרַבִּי

א. בדבר של ה'. ב. לתקן | להתקין. ג. בית חניה. ד. בעמוד אש בלילה. ה. ובעמוד ענן ביום. ו. לפני. ז. תמורת. ח. שהשלים
 אחר יראת ה'. ט. עלי היה כעס מלפני. י. יהיה | יהיו. יא. היום הזה. יב. לפני. יג. ונלחם.

רש"י

מֵלֶחֶף הַלְלֵהִים הַלָּךְ לְפָנַי מַחֲנֶה יִשְׁרָאֵל וְגו' (שמות יד
 יט), משל למהלך צדק וצנו לפניו, צלו לסטים לשבותו
 וכו': (לב) ובדבר הזה. שהוא מצטייחכם להציאכם אל
 הארץ, אינכם מאמינים זו: (לג) אֶרְאֶתְכֶם. כמו
 להראותכם, וכן לְנַחֵם הַדְּרָךְ (שם יג כא), וכן לְשַׁמֵּעַ זְקוֹל
 פוֹדָה (תהלים כו ז), וכן לְלַכֵּת לְגִיד צִזְזוּרְעָל (מלכים ב' ט
 טו): (לו) אֲשֶׁר דֶּרֶךְ בַּהּ. חצרון, שנאמר וַיֵּצֵא עַד חֲצֵרוֹן

(במדבר יג כז): (לז) הַתְּאַנַּף. נתמלל רוגז: (מ) פָּנּוּ
 אֲכַבֵּם. אמרתי להעביר אתכם דרך רוחב ארץ אדום ללד
 צפון ליכנס לארץ, קלקלחתם וגרמתם לכם עכוז: פָּנּוּ
 אֲכַבֵּם. לאחורכם, ותלכו במדבר ללד ים סוף, שהמדבר
 שהיו (הולכים) [מהלכין] צו לדרומה של הר שעיר, היה
 מפסיק צין ים סוף להר שעיר, עמה המשכו ללד הים
 ומסצו את הר שעיר כל דרומו מן המערב למזרח:

אונקלוס

דברים א ב דברים

תתקלז

נַעֲלָה וְנִלְחַמְנוּ כְּכֹל אֲשֶׁר-צִוְנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ
וְתַחֲגֹרוּ אִישׁ אֶת-כְּלֵי מִלְחַמָּתוֹ וְתַהֲיִנוּ לַעֲלֹת
הַהָרָה: מִבַּיְתֵי אֱמֹר יְהוָה אֱלֹהֵינוּ לְהֵם לֹא
תַעֲלוּ וְלֹא תִלְחַמְנוּ כִּי אֵינֵנִי בְּקִרְבְּכֶם וְלֹא
תִנְגַּפוּ לִפְנֵי אֵיבֹיכֶם: מִגַּד וְאִדְבַר אֱלֹיכֶם וְלֹא
שְׂמַעְתֶּם וְתַמְרוּ אֶת-פִּי יְהוָה וְתִזְדּוּ וְתַעֲלוּ
הַהָרָה: מִדֵּי וַיֵּצֵא הָאֱמֹרִי הַיֵּשֵׁב בְּהַר הַהוּא
לְקִרְאֹתְכֶם וַיִּרְדְּפוּ אֶתְכֶם כַּאֲשֶׁר תַּעֲשִׂינָה
הַדְּבָרִים וַיִּכְתּוּ אֶתְכֶם בְּשַׁעִיר עַד-חֶרְמָה:
מִה וְתִשְׁבּוּ וְתִבְכּוּ לִפְנֵי יְהוָה וְלֹא-שָׁמַע יְהוָה
בְּקִלְכֶם וְלֹא הֶאֱזִין אֲלֵיכֶם: מִו וְתִשְׁבּוּ בְּקִדְשׁ
יָמִים רַבִּים כִּימֵי אֲשֶׁר יִשְׁבַּתֶּם: ב א וַאֲפֹן
וַנִּסַּע הַמִּדְבָּרָה דֶּרֶךְ יַם-סוּף כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה
אֵלַי וַנִּסַּב אֶת-הַר-שַׁעִיר יָמִים רַבִּים: ס חֲמִישִׁי

ככל דפקדנא יי אלהנא וזריתוןא
גבר ית מני קרביה ושריתון למיסק
לטורא: מב ואמר יי לי אימר להון
לא תסקון ולא תגיחון קרב ארי
לית שכינתי ביניכון ולא תתברון
קדם בעלי דבכיכון: מג ומלילית
עמכון ולא קבלתון וסריבתון על
מימרא דיי וארשעתון וסליקתון
לטורא: מד ונפק אימורא דיתיב
בטורא ההוא לקדמותכון וירדפו
יתכון כמא דנתון דבריתא וטרדו
יתכון בשעיר עד חרמה: מה ותבתון
ובכיתון קדם יי ולא קביל יי
צלותכון ולא אצית למיליכון:
מו ויתבתון ברקס יומין סגיאיין
כיומיא דתיבתון: א ואתפנינא
ונטלנא למדברא אורח ימא דסוף
כמא דמליל יי עמי ואקייפנא
ית טורא דשעיר יומין סגיאיין:

א. ותתכוננו. ב. תלחמו. ג. אין שכינתי ביניכם.
ד. ולא תשברו לפני. ה. על דבר. ו. שעפפו.
ז. וגורשו. ח. ולא קיבל ה' תפילותיכם. ט. ברקס.

רש"י

צקדש, וי"ט שנה הולכים (ומטורפים) [ומיטרפים]
וחזרו לקדש, כמו שנאמר ויניעם צמדקר (שם לז יא). כך
מנצתי צקד עולם (פרק חד): (א) ונפן ונפע
המדברה. אילו לא חטאו, היו עוזרים דרך הר שעיר
ליכנס לארץ מן דרומו לצפון, וצשזל שקלקלו, הפכו
לצד המדבר, שהוא צין ים סוף לדרומו של הר (שעיר),
והלכו אלל דרומו מן המערב למזרח דרך ים סוף, דרך
יציאתן ממזרים שהוא צמקווע דרומית מערבית, משם
היו הולכים לצד המזרח: ונפב את הר שעיר. כל

(מא) ותהינו. לשון הגנו ועלינו אל המקום (צמדזר יד
מ), זה הלשון שאמרתם לשון הן, כלומר מזמנתם:
(מב) לא תעלו. לא עלייה תהא לנס אלא ירידה א:
(מד) כאשר תעשינה הדברים. מה הדורה הזאת,
כשהיא מכה את האדם מיד מתה, אף הם כשהיו נוגעים
צכס מיד מתים ב: (מה) ולא שמע ה' בקצבם. כזיכול
עשיתם מדת רחמיו כאלו אכזריג: (מו) ותשבו בקדש
ימים רבים. י"ט שנה, שנאמר כימים אשר ישבתם,
צשאר המסעות, והם היו ל"ח שנה, י"ט מהם עשו

מקורי רש"י

ויכתו אתכם ותשובו ותבכו לפני ה'. ג. עי' שם: ולא
שמע ה' כביכול עשיתם מדת הדין כאילו אכזרי אמר
רבי שמואל בר נחמני אוי להם לרשעים שהן עושין
למדת הדין כאילו אכזרי. ד. ז"ל: והימים אשר הלכנו
בקדש ברנע עד אשר עברנו את נחל זרד שלשים ושמנה
שנה וגו'. י"ט שנה היו חוזרים ומטורפין, וי"ט שנה
ישבו בקדש ברנע שנאמר ותשבו בקדש ימים רבים כימים
אשר ישבתם.

א. עי' במדבר רבה (פרשה יז פסקה ג): ויאמר ה' אמור
להם לא תעלו ולא תלחמו, סבור הייתי לעלות אתכם
עכשיו לא תעלו ירידה היא לכם. ב. עי' שם: מהו
הדבורים מה הדבורה הזו כיון שהיא מכה לאדם מיד
היא מתה אף אתם כיון שהיא אחד מהם נוגע בכס מיד
היתה נפשו יוצאה מה הדבורה הזו פורחת כך היו
פורחים עליכם לשעבר היו שומעים שמעכם ומתים
שנאמר (שמות טו) שמעו עמים יגוון, ועכשיו וירדפו

תתקלח

דברים ב דברים

אונקלוס

ב וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר: ג רַב־לָכֶם סֶבֶב
 אֶת־הַהָר הַזֶּה פָּנּוּ לָכֶם צַפְנָה: ד וְאֶת־הָעַם
 צֹו לֵאמֹר אַתֶּם עֹבְרִים בְּגִבּוֹל אַחֵיכֶם בְּנֵי־
 עִשָׂו הַיְשָׁבִים בְּשִׁעִיר וַיִּירָאוּ מִכֶּם וַנְּשַׁמְרֶתֶם
 מְאֹד: ה אֶל־תִּתְגַּרּוּ בָם כִּי לֹא־אַתֶּן לָכֶם
 מֵאֲרָצִים עַד מְדִינָה בְּפִי־יְרֻשָׁה לַעֲשׂו
 נַתַּתִּי אֶת־הָר שִׁעִיר: ו אֲכַל תִּשְׁבְּרוּ מֵאֲתָם
 בַּכֶּסֶף וְאֲכַלְתֶּם וְגַם־מַיִם תִּכְרוּ מֵאֲתָם בַּכֶּסֶף
 וַיִּשְׁתִּיתֶם: ז כִּי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בֵּרַכְךָ בְּכֹל
 מַעֲשֵׂה יָדְךָ יִדַע לְכַתֹּבְךָ אֶת־הַמְדַבֵּר הַגָּדֹל
 הַזֶּה זֶה | אַרְבַּעִים שָׁנָה יְהוָה אֱלֹהֶיךָ עִמָּךְ
 לֹא חָסַרְתָּ דָבָר: ח וַנַּעֲבֹר מֵאֵת אַחֵינוּ

ב ואמר יי לי למימר: ג סגי לכוון
 דאקיפתון ית טורא קדין אתפנו
 לכוון לצפונא: ד וית עמא פקיד
 למימר אתון עברין בתחום אחיכוון
 בני עשו דיתבין בשעיר וידחלוון
 מנכוון ותסתמרון לחדא: ה לא
 תתגרון בהון ארי לא אתן לכוון
 מארצהון עד מדרך פרסת רגלא
 ארי ירוחא לעשו יקבית ית טורא
 דשעיר: ו עבורא תזבנוון מנהון
 בכספא ותיכלון ואף מיא תזבנוון
 מנהון בכספא ותשתנוון: ז ארי יי
 אלהך ברכך בכל עובדי ידך ספיק
 לך צורכך במהךך ית מדברא רבא
 קדין דנן ארבעין שנין מימרא די
 אלהך בסעדך לא חסרת מדעם:
 ח ועברנא מלות אחונא בני עשו
 א. סיפק לך צרכיך. ב. דבר ה'. ג. בעורתך.

רש"י

יד ד' א': ירשעה לעשו. מאזכרהס, עשרה עממים נתמי
 לו, שבעה לכס, וקיני וקניזי וקדמוני הן עמון ומואב
 ושעיר, אחד מהם לעשו, ושנים לצני לוט, בשכר שהלך
 אמו למזרים ושחק על מה שהיה אומר על אשתו אחותו
 היא, עשאו כענוב: (ו) תכרו. לשון מקת, וכן אשר
 קריתי לי (בראשית נ ה), שכן צרכי היס קורין למכירה
 כירה: (ז) כי ה' אלהיך ברכך. לפיכך לא תכפו
 (ס"א תכפרו) את טובתו להראות כאלו אתם עניים,
 אלא הראו עצמכם עשירים:

דרומו עד ארץ מואב: (ג) פנו לכם צפנה. סובו לכס
 לרוח מזרחית, מן הדרום לצפון פניכם לצפון, מנאלו
 הולכין את רוח מזרחית, וזהו שנאמר ויצא ממזרח קמם
 לארץ מואב (שופטים יא יט): (ד) ונשמרתם מאד. ומהו
 השמירה, אל תתגרו צם: (ה) עד מדרך כף רגל.
 אפילו (כדי) [[מדרך כף רגל, כלומר אפילו [מקום]
 דריסת הרגל איני מרשה לכם לעבור צארס שלא צרשות.
 ומדרש אגדה (בראשית רמז ושלם), עד שיצא יוס דריסת
 כף רגל על הר הזיתים, שנאמר ועמדו רגליו וגו' (זכריה

מקורי רש"י

ואספמיא ר"א בן יעקב אמר אסיא ותרקי וקרטיגניה רבנן
 אמרי אדום ומואב וראשית בני עמון הם הג', שלא נתן
 להם בעוה"ז אדום שנאמר (דברים ב) כי לא אתן לך מארצו
 ירושה כי ירושה לעשו נתתי את הר שעיר ובמואב כתיב
 (שם) אל תצר את מואב ואל תתגר בו במלחמה קנוי הוא
 מעשו קיני וקדמוני הוא מעמון ומואב אבל לימות המשיח
 יחזרו ויהיו לישראל כדי לקיים מאמרו של הקב"ה אבל
 עכשיו שבעה נתן להם שנאמר (שם ז) שבעה גוים רבים
 ועצומים ממך אמר רבי יצחק חזירתא רעיא בעשרה
 ואימרתא ולא בחד כל אילין אמר הקב"ה לאברהם דיהב
 ליה את הקיני ואת הקניזי וגו'. ג. עי' ראש השנה (כו
 ע"א): רבי כשהלכתי לכרכי הים היו קורין למכירה כירה
 למאי נפקא מינה, לפרושי אשר כריתי לי.

א. ז"ל: עד אשר אבא אל אדוני שעירה. וכה"א עד מדרך
 כף רגל (דברים ב' ה') ר' מאיר אומר עד ועמדו רגליו ביום
 ההוא על הר הזתים (זכריה י"ד ד'). ר' שמואל בר נחמני
 אמר עד יבא אותו שכתוב בו דרך ככב מיעקב (במדבר
 כ"ד י"ז) זה מלך [המשיח] ועליו נאמר ועלו מושיעים בהר
 ציון (עובדיה א' כ"א). ב. עי' ב"ר (פמ"ד פסקה כג): רבי
 חלבו בשם רבי אבא בשם רבי יוחנן כך עלה בדעתו של
 מקום להנחיל להם לישראל ארץ עשרה עממים את הקיני
 ואת הקניזי ואת הקדמוני ולא נתן להם אלא ז' את החתי
 ואת הפרזי ואת הרפאים ואת האמורי ואת הכנעני ואת
 הגורגשי ואת היבוסים הרי שבעה. ולמה נתן להם שבעה
 ואיזה הם הג' שלא נתן להם רבי אומר ערביה שלמייה
 נוטייה רבי שמעון בן יוחאי אומר דרמוסקוס ואסייא

אונקלוס

דִּיתְבִּין בְּשַׁעִיר מְאוּרַח מִיִּשְׂרָאֵל
מֵאִילַת וּמֵעֵצִיזִין גְּבֵר וְאַתְפַּנִּינָא
וְעֵבְרָנָא אֹרַח מְדַבְּרָא דְמוֹאֵב:
ט וְאָמַר יְיָ לִי לֹא תִצּוֹר עַל מוֹאֲבָאִי
וְלֹא תִתְגַּרִּי לְמַעַבְדַּי עִמְהוּזִי קֶרֶב
אָרִי לֹא אֶתֶן לָךְ (מֵאַרְעִיהָ)
[מֵאַרְעֵהוּזִין] יְרוּתָא אָרִי לְבִנֵי לוֹט
יְהִיבִית יַת לַחִיתִי יְרוּתָא: י אֵימְתַנִּי
מִלְקַדְמִין (יִתְבִּין) [יִתְבִּיון] בְּהָ עַם
רַב וְסָגִי וְתִקִּיף כְּגִבְרִיא': יא גְּבִרְיָא
מִתְחַשְׁבִּין אָף אַנּוּן כְּגִבְרִיא'
וּמוֹאֲבָאִי קֶרֶן לְהוּן אֵימְתַנִּי:
יב וּבְשַׁעִיר יִתִּיבוּ חוֹרְאֵי מִלְקַדְמִין
וּבִנֵי עֵשׂוֹ תְרִיכִינוּן^ה וְשִׁיִּצְיֵאוּנוּן מִן
קְדָמֵיהוּן וְיִתִּיבוּ בְּאַתְרֵהוּן^ט כְּמָא
דְעַבְדַּי יִשְׂרָאֵל לְאַרְעֵי יְרוּתֵתִיהָ דִּיהַב
יְיָ לְהוּן: יג כְּעַן קוּמְוִי (וְעֵבְרוּ)
[וְעִיבְרוּ] לְכוּן יַת נַחְלָא דְזָרְד
וְעֵבְרָנָא יַת נַחְלָא דְזָרְד: יד וְיִוְמִיא
דְהַלְכְנָא מִרְקָם גִּיאָהָ עַד דְעֵבְרָנָא
יַת נַחְלָא דְזָרְד תְּלַתִּין וְתַמְנֵי שְׁנִין
עַד דְסָף כָּל דְרָא גְּבִרִי מְגִיחֵי

א. המואביים. ב. לעשות עמהם. ג. מארצו | מארצם.
ד. לחית. ה. יושבים | הושיבו. ו. וחזק כגבורים.
ז. גבורים נחשבים אף הם כגבורים. ח. גרשו
אותם. ט. במקומם. י. מרקם גיאה.

דברים ב דברים תתקלט

בְּנֵי־עֵשׂוֹ הַיִּשְׁבִּים בְּשַׁעִיר מְדוּרָה הָעֵרְכָה
מֵאִילַת וּמֵעֵצִיזִין גְּבֵר ׀ פֶּסְקָא בַּאֲמַעַע פֶּסוּק וְנִפְן
וְנַעֲבֵר דֶּרֶךְ מְדַבְּרֵי מוֹאֵב: ט וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלֵי
אֶל־תִּצֹר אֶת־מוֹאֵב וְאֶל־תִּתְגַּר בָּם מִלְחָמָה
כִּי לֹא־אֶתֶן לָךְ מֵאַרְצוֹ יְרֻשָּׁה כִּי לְבִנֵי־לוֹט
נָתַתִּי אֶת־עַר יְרֻשָּׁה: י הָאֲמִים לְפָנַי יֵשְׁבוּ
בְּהָ עַם גְּדוֹל וְרַב וְרַם כְּעַנְקִים: יא רְפָאִים
יִחְשְׁבוּ אֶף־הֵם כְּעַנְקִים וְהַמֹּאֲבִים יִקְרְאוּ לָהֶם
אֲמִים: יב וּבְשַׁעִיר יֵשְׁבוּ הַחֲרִים לְפָנַי וּבִנֵי
עֵשׂוֹ יִירְשׁוּם וַיִּשְׁמִידוּם מִפְּנֵיהֶם וַיֵּשְׁבוּ תַּחְתָּם
כַּאֲשֶׁר עָשָׂה יִשְׂרָאֵל לְאַרְץ יְרֻשָׁתוֹ אֲשֶׁר־נָתַן
יְהוָה לָהֶם: יג עֲתָה קוּמוּ וְעֵבְרוּ לָכֶם אֶת־נַחַל
זָרְד וְנַעֲבֵר אֶת־נַחַל זָרְד: יד וְהֵימָּיוֹם אֲשֶׁר־
הִלְכְנוּ | מִקְדָּשׁ בְּרִנֵּעַ עַד אֲשֶׁר־עֲבַרְנוּ אֶת־
נַחַל זָרְד שְׁלֹשִׁים וּשְׁמֹנֶה שָׁנָה עַד־תָּם
כָּל־הַדּוֹר אֲנָשֵׁי הַמִּלְחָמָה מִקְרֵב הַמַּחְנֶה

רש"י

לאברהם, לפי שהאמים שהם רפאים ישנו צה לפנים,
אזל לא זו היא, כי אותם רפאים הורשמי מפני בני
לוט, והושצתים תחתם: (יא) רפאים יחשבו וגו'.
רפאים היו נחשבים אותם אמים, כענקים הנקראים
רפאים, על שם שכל הרואה אותם ידיו מתרפות ב:
אמים. על שם שאימתם מוטלת על הצריות, וכן וצשעיר
ישנו החורים ונתתם לבני עשו: (יב) יירשום. לשון
הווה, כלומר נתתי צהם כה שהיו מורשים אותם
והולכים:

מקורי רש"י

תצערין כלל. ב. עי' ב"ר (פ"כו סי' ז): הנפלים היו
בארץ בימים ההם. ז' שמות נקראו להם אימים רפאים
גבורים וזמומים ענקים עוים נפילים. אימים, שכל מי
שראה אותן היתה אימתן נופלת עליו. רפאים שכל מי
שראה אותן היה לבו רפה כשעוה. ג. עי' הערה הקודמת.

(ח) ונפן ונעבר. לזד נפון, הפכנו פנים להלך רוח
מורחית: (ט) וא"ל תתגר וגו'. לא אסר להם על מואב
אלא מלחמה, אזל מְיַרְאִים היו אותם ונראים להם כשהם
מוזיינים, לפיכך כתיב ויגר מואב מפני העם (במדבר כג
ג), שהיו שוללים וצוחים אותם, אזל צני עמון נאמר
וְאֵל תִּתְגַּר בָּם (להלן פסוק יט), שום גרוי, צשכר לניעות
אמם, שלא פרסמה על אציה כמו שעשתה הצכירה,
שקראה שם צנה מואב א: ער. שם המדינה: (י) האמים
לפניהם וגו'. אמה סבור שזו ארץ רפאים שנתתי לו

כַּאֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְהוָה לָהֶם: טו וְגַם יִדְּוֶהוּ
הִיְתָה בָּם לְהַמָּם מִקֶּרֶב הַמַּחְנֶה עַד תָּמָם:
טז וַיְהִי כַּאֲשֶׁר-תָּמוּ כָּל-אֲנָשֵׁי הַמַּלְחָמָה לְמוֹת
מִקֶּרֶב הָעָם: ס י' וַיְדַבֵּר יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר:
יח אַתָּה עֵבֶר הַיּוֹם אֶת-גְּבוּל מוֹאָב אֶת-עַר:
יט וְקִרְבַּת מוֹל בְּנֵי עַמּוֹן אֶל-תִּצְרֹם וְאֶל-תִּתְגַּר
כּ כִּי לֹא-אֶתָּן מְאָרֶץ בְּנֵי-עַמּוֹן לְךָ יִרְשָׁה כִּי
לְבַנְיָלוֹט נִתְּתִיהָ יִרְשָׁה: כ אֲרֶץ-רְפָאִים
תִּחְשַׁב אֲפֵי-הוּא רְפָאִים יִשְׁבוּ-בָהּ לְפָנָיִם
וְהַעֲמָנִים יִקְרָאוּ לָהֶם זְמוּזִים: כא עַם גְּדוֹל
וְרַם כַּעֲנָקִים וַיִּשְׁמִידֵם יְהוָה מִפְּנֵיהֶם

קִרְבָּא^א מגו מִשְׁרִיתָא כְּמָא דְקָיִים
י' לְהוֹן: טו וְאִף מְחָא מִן קָדָם י"ב
הוֹת בְּהוֹן לְשִׁיצָאוּתְהוֹןִי מגו
מִשְׁרִיתָא עַד דְּשְׁלִימוֹ: טז וְהוּה פד
שְׁלִימוֹ כָּל גְּבָרֵי מְגִיחֵי קִרְבָּא
לְמִמַּת מגו עֲמָא: יז וּמְלִיל י"ג עָמִי
לְמִימַר: יח אַתָּ עֵבֶר יוֹמָא דִּין ית
תְּחוּם מוֹאָב ית לְחִית^ב: יט וְתִתְקַרִּיב
לְקַבֵּל בְּנֵי עַמּוֹן לֹא תִצּוֹר עֲלֵיהוֹן
וְלֹא תִתְגַּרִּי לְמַעַבְד עַמְהוֹן קִרְבִּי
אָרִי לֹא אֶתָּן מְאָרֶע בְּנֵי עַמּוֹן לְךָ
יְרוּתָא אָרִי לְבַנְי לֹוט יְקִבִּיתָהּ
יְרוּתָא: כ אֲרַע גְּבָרֵיא מִתְחַשְׁבָּא
אִף הִיא גְּבָרִין יְתִיבוּ בָהּ מִלְקַדְמִין
וְעַמּוֹנָאֵי קָרְן לְהוֹן חֲשַׁבְנִי^ג: כא עַם
רַב וְסֻגֵי וְתִקִּיף כְּגְבָרֵיא^ד וְשִׁיצִינוֹן
י' מִן קְדָמֵיהוֹן וְתִרְכִינֹן וְיִתִּיבוּ

א. לוחמי מלחמה. ב. מכה מלפני ה'. ג. לכלותם.
ד. הלוחמים. ה. לחית. ו. לעשותם עמם מלחמה. ז. גבורים. ח. חשבני. ט. וחזק כנבורים.

רש"י

הנביאים, אלא בשביל ישראל^א: אנשי המלחמה. מנן
עשרים שנה [ומעלה] היואלים צנא: (יח) אתה
עבר היום את גבול מואב וגו' (יט) וקרבת מול
בני עמון וגו'. מכאן שארץ עמון לא נלד לפון):
(כ) ארץ רפאים תחשב. ארץ רפאים נמשכת אף
היא, לפי שהרפאים ישנו בה לפנים, אצל לא זו היא
שנתתי לאברהם:

(טו) היתה בם. למהר ולהומם צתוך מ' שנה, שלא
יגרמו לזניהם עוד להטענכ צמדנר: (טז) ויהי
כאשר תמו וגו'. (יז) וידבר ה' אלי וגו'. אצל
משילות המרגלים עד כאן לא נאמר צפרשה זו וידבר,
אלא ויאמר, ללמדך שכל ל"ח שנה שהיו ישראל
מופסים, לא נתיחד עמו הדבור בלשון חנה פנים אל
פנים וישוץ הדעת, ללמדך שאין השכינה שורה על

מקורי רש"י

ושרתה עליו רוח הקודש מה נשתנית אני מכל תלמידי
הנביאים. יגעתי באנחתי ומנוחה לא מצאתי וגו' ואין
מנוחה אלא נבואה שנאמר ותנח עליהם הרוח (במדבר יא
כו) ואומר נחה רוח אליהו על אלישע (מלכים ב' ב טו)
ואומר ונחה עליו רוח יי' (ישעיה יא ב) בא וראה מה
המקום משיבוו כה תאמר אליו כה אמר ה' הנה אשר
בניתני אני הורס וגומר ואתה תבקש לך גדולות אל תבקש
ואין גדולות אלא נבואה שנאמר ספרה נא לי את כל
הגדולות אשר עשה אלישע (מלכים ב' ח ד) ואור' קרא אלי
ואענך ואגידה לך גדולות ובצורות לא ידעתם (ירמיה לג
ג) אמר ברוך בן נריה אם אין כרם אין סייג אם אין צאן
אין רועה מפני מה כי הנני מביא רעה אל כל בשר וגו'
ונתתי לך את נפשך לשלל אל המקום אשר תלך שם (שם
מה ה). הא בכל מקום אתה מוצא שאין הנביאים מתנבאים
אלא בזכותן של ישראל.

א. עי' מכילתא בא (מסכתא דפסחא פרשה א): ר' עקיבא
אומר לאמר צא ואמור להם שבזכותם הוא מדבר עמי
שכל שלשים ושמונה שנה שהיה כועס על ישראל לא
היה מדבר עמו שנא' ויהי כאשר תמו כל אנשי המלחמה
למות מקרב המחנה וידבר ה' אלי לאמר (דברים ב טז יז).
אמר ר' שמעון בן עזאי איני כמשיב על דברי רבי אלא
כמוסיף על דבריו. ולא עם משה בלבד היה מדבר בזכות
ישראל אלא עם הנביאים כולם לא דבר אלא בזכות ישראל
שנאמר ואשב שם שבעת ימים משמים בתוכם וכתוב ויהי
מקצה שבעת ימים ויהי דבר יי' וגו' (יחזקאל ג טו טז)
וכתוב ויהי מקץ עשרת ימים ויהי דבר יי' אל ירמיהו וגו'
(ירמיה מב ז). וכן אתה מוצא בברוך בן נריה שהיה מתרעם
לפני המקום אמרת אוי נא לי כי יספ יי' יגון על מכאובי
(שם מה ג) מה נשתניתני אני מכל תלמידי הנביאים. יהושע
שמש משה ושרתה עליו רוח הקודש. אלישע שמש אליהו

אונקלוס

דברים ב דברים

תתקמא

וַיִּירָשׁוּם וַיֵּשְׁבוּ תַחְתָּם: כַּב פֶּאֶשֶׁר עָשָׂה לְבָנֵי
 עֲשׂוּ הַיֹּשְׁבִים בְּשַׁעֲרֵי אֲשֶׁר הִשְׁמִיד אֶת־הַחֲרִי
 מִפְּנֵיהֶם וַיִּירָשׁוּם וַיֵּשְׁבוּ תַחְתָּם עַד הַיּוֹם הַזֶּה:
 כַּג וְהָעוֹיִם הַיֹּשְׁבִים בַּחֲצָרִים עַד־עֲזָה כַּפְתָּרִים
 הַיֹּצְאִים מִכַּפְתָּר הַשְּׂמִידִם וַיֵּשְׁבוּ תַחְתָּם:
 כַּד קוֹמוּ סָעוּ וְעָבְרוּ אֶת־נַחַל אַרְנֹן רְאֵה נָתַתִּי
 בְּיַדְךָ אֶת־סִיחֹן מֶלֶךְ־חֻשְׁבּוֹן הָאֲמָרִי וְאֶת־
 אַרְצוֹ הַחַל רִשׁ וְהַתְּגַר בּוֹ מִלְחָמָה: כַּה הַיּוֹם
 הַזֶּה אַחַל תֵּת פַּחַדְךָ וַיִּרְאֶתְךָ עַל־פְּנֵי הָעַמִּים
 תַּחַת כָּל־הַשָּׁמַיִם אֲשֶׁר יִשְׁמְעוּן שְׁמֵעֶךָ וְרָגְזוּ
 וַחֲלוּ מִפְּנֵיךָ: כַּו וְאֶשְׁלַח מְלָאכִים מִמִּדְבַּר
 קְדֻמוֹת אֶל־סִיחֹן מֶלֶךְ חֻשְׁבּוֹן דְּבָרֵי שָׁלוֹם
 לְאֹמֵר: כַּז אַעֲבֹרָה בְּאַרְצְךָ בְּדַרְךָ בְּדַרְךָ אֶלְךָ

בְּאֶתְרֵהוֹן^א: כַּב כְּמָא דְעָבַד לְבָנֵי עֲשׂוֹ
 דִּיתְבִּין בְּשַׁעֲרֵי דְשִׁיזִי יַת חוֹרְאֵי^ב
 מִן קְדְמֵיהוֹן וְתַרְכִּינּוֹן וִיתִיבוּ
 בְּאֶתְרֵהוֹן^ג עַד יוֹמָא הַדִּין: כַּג וְעָזָי
 דִּיתְבִּין בְּדַפִּיחַ עַד עֲזָה קַפּוּטְקָאִי
 דְנַפְקוּ מִקַּפּוּטְקָאִי שִׁיזִיאַוּנּוֹן וִיתִיבוּ
 בְּאֶתְרֵהוֹן^ד: כַּד קוֹמוּ טוּלוּ (וְעָבְרוּ)
 (וְעִיבְרוּ) יַת נַחְלָא דְאַרְנֹן חֲזִי
 דְמִסְרִית^ה בְּיַדְךָ יַת סִיחֹן מֶלֶכָא
 דְחֻשְׁבּוֹן אֲמוֹרָאָה וַיַּת אַרְעִיָּה שְׂרִי
 לְתַרְכוּתֵיהָ וְתַתְּגָרִי לְמַעַבְדַּ עַמִּיָּה
 קַרְבִּי: כַּה יוֹמָא הַדִּין אֲשֶׁרִי לְמַתָּן
 (זוּעַפְךָ) [וַיַּעֲתָךְ] וְדַחֲלַתְךָ עַל אֲפִי
 עַמְמֵיָא דְתַחֲתוֹת כָּל שְׁמֵיָא דִישְׁמַעוּן
 שְׁמֵעֶךָ וַיִּזוּעוּן וַיִּתְבְּרוּן^ו מִן קְדָמְךָ:
 כַּו וְשַׁלְחִית אַזְגָּדִין מִמִּדְבַּר קְדֻמוֹת
 לְוַת סִיחֹן מֶלֶכָא דְחֻשְׁבּוֹן פַּתְגְּמֵי
 שָׁלָם לְמִימְרָ: כַּז אַעֲבַר בְּאַרְעֶךָ
 בְּאוֹרְחָא בְּאוֹרְחָא אִיזִיל לָא אֶסְטִי

א. וגרשו אותם וישבו במקומם. ב. החוריים.
 ג. וגרשום וישבו במקומם. ד. במקומם.
 ה. שמשרתי. ו. לגרשו ותתגרו | והתגרו לעשות עמו מלחמה. ז. קצפך | רעדך. ח. וירעדו וישברו.

רש"י

כל השמים: (כו) ממדבר קדמות. אע"פ שלא זוני
 המקום לקרוא לסיחון לעולם, למדתי ממדבר סיני,
 מן התורה שקדמה לעולם, כשצא הקב"ה ליתנה
 לישראל חזר אותה על עשו וישמעאל, וגלוי לפניו
 שלא יקבלוה, ואעפ"כ פתח להם בשלום, אף אני
 קדמתי את סיחון בדברי שלום. דבר אחר ממדבר
 קדמות, ממך למדתי שקדמת לעולם, יכול היית לשלוח
 צרק אחד ולשרוף את המצריים, אלא שלחתי מן
 המדבר אל פרעה, לאמר שלח את עמי בַּמְתוּן ד:

(כג) והעוים הישבים בחצרים וגו'. עוים מפלשתיים
 הם^א, שעמם הם נחשבים כספר יהושע (יג ג),
 שנאמר חַמָּשֶׁת סְרִי פִלְשְׁתִּים הָעֲזִי וְהַשְּׂדֹדִי
 הַשְּׂקִלּוֹנִי הַגִּפְי וְהַקְּרוֹנִי וְהָעוֹיִם, ומפני השזועה
 שנשבע אברהם לאבימלך, לא יכלו ישראל להוציא ארצם
 מידם^ב, והצחתי עליהם כפתורים והשמידום וישבו
 תחתם, ועכשיו אתם מותרים לקחתה מידם:
 (כה) תחת כ"ו השמים. למד, שעמדה חמה למשה
 ציום מלחמת עוג (ס"א סיחון), ונדע הדבר תחת

מקורי רש"י

קימת ותבעת אותה להם שיקבלו אותה, לכך ואשלח
 מלאכים, אמר הקדוש ברוך הוא אתם שואלים שלום,
 חייכם אתם יורשים את ארצם בשלום, שנאמר וענוים
 יירשו ארץ והתענגו על רוב שלום (תהלים לו יא). ד. עי'
 שם: ממדבר קדמות (דברים ב כו). מהו ממדבר קדמות,
 אמר לו משה ממך למדתי שקדמת לעולם, יכול היית
 לשלוח ברק אחד לשרוף המצריים, ולא עשית, אלא
 שלחתי לפרעה, שנאמר שלח את עמי (שמות ה א), הוי
 קדמות.

א. עי' חולין (ס ע"ב): כפתורים ליפקו מעוים דהיינו
 פלשתים וליתו ישראל ליפקו מכפתורים. ב. עי' שם:
 והעוים היושבים בחצרים עד עזה. מאי נפקא לן מינה
 מדאשבעיה אבימלך לאברהם אם תשקור לי ולניני ולנכדי
 אמר הקדוש ברוך הוא ליתו כפתורים ליפקו מעוים
 דהיינו פלשתים וליתו ישראל ליפקו מכפתורים. ג. עי'
 תנחומא דברים (הוספה, פרק י): ממדבר קדמות, מן התורה
 למדתי שקדמה לכל, כשבאתה ליתן אותה גלוי היה
 לפניך שאין בני עשו ובני קטורה מקבלין אותה, ואעפ"כ

לא אסור ימון ושמואל: כח אכל בכסף
 תשברני ואכלתי ומים בכסף תתן לי ושתיתי
 רק אעברה ברגלי: כט כאשר עשו לי בני
 עשו הישבים בשעיר והמואבים הישבים
 בער עד אשר אעבר את הירדן אלהארץ
 אשר יהיה אלהינו נתן לנו: ל ולא אבה סיחון
 מלך חשבון העברנו בו כיהקשה יהיה
 אלהיך את רוחו ואמין את לבבו למען תתו
 בידך כיום הזה: מ לא ויאמר יהוה אלי ראה
 החלתי תת לפניך את סיחון ואת ארצו החל
 רש לרשת את ארצו: נב ויצא סיחון לקראתנו
 הוא וכל עמו למלחמה יהצה: נג ויתנהו
 יהוה אלהינו לפנינו ונדה אתו ואת בניו בנו
 כתיב ואת כל עמו: נד ונלכד את כל עריו
 בעת ההוא ונחרם את כל עיר מתם והנשים

לימינא ולסמאלא: כח עבדא
 בכסףא תזבין לי ואיכול ומיא
 בכסףא תתן לי ואשתי לחוד אעבר
 ברגלי: כט כמא דעבדו לי בני עשו
 דיתבין בשעיר ומואבאי דיתבין
 בלחיתא עד דאעבר ית ירדנא
 לארעא דיי אלהנא זיהב לנא:
 ל ולא [אבה] [אבא] סיחון מלכא
 דחשבון למשבקנא למעבר
 בתחומיה^ב ארי אקשי יי אלהך ית
 רוחיה ותקיף ית לביה בדיל
 למסריה בידך כיוםא הדין:
 לא ואמר יי לי חזי דשריתי
 למסרי דקדמך ית סיחון וית
 ארעיה שרי לתרכותיה למירת ית
 ארעיה: לב ונפק סיחון לקדמותנא
 הוא וכל עמיה לאגחא קרבא^ה
 ליהץ: לג ומסריה יי אלהנא קדמנא
 ומחנינא יתיה וית בנוהי וית כל
 עמיה: לד וכבשנא ית כל קרווהי
 בעדנא ההיא ונמרנא ית כל

א. בלחית. ב. להרשות לנו לעבור בגבולו.
 ג. למסור. ד. לגרשו. ה. ללחום.

רש"י

(מדרש חסרות ויתרות דברים אות קט): (לד) מתם.
 אנשים, צניות סיחון נאמר צונו לנו, לשון ציה, שהיתה
 חביבה עליהם וצוים איש לו, וכשצאו לצמת עוג כזר
 היו שבעים ומלואים, והיתה צויה צעיניהם, ומקרעין
 ומשליכין צהמה וצגדים ולא נטלו כי אם כסף וזהב, לכך
 נאמר צונו לנו לשון ציון [וציזון], כך מדרש בספרי
 (צלק ס"ה א) צפ' וישב ישראל בצפטים (נמדנר כה ג א):

(כט) כאשר עשו לי בני עשו. לא לענין לעזור את
 ארנא, אלא לענין מכר אוכל ומים: עד אשר אעבר
 את הירדן. מוסב על אעברה צארנך: (לא) החלתי
 תת לפניך. פפה שר של אמוריים של מעלה תחת רגליו
 של משה והדריכו על נוארו א: (לב) ויצא סיחון. לא שלח
 צשיל עוג לעזור לו, ללמדך שלא היו רכיבין זה לזה ב:
 (לג) ואת בניו. בנו כתיב, שהיה לו בן גבור כמותו

מקורי רש"י

במדבר ארבעים שנה לא מקום זרע ותאנה וגפן ורמון
 באו ועשו מלחמה עם סיחון ועוג ונפלו בידך ונטלו כל
 מה שלהם. מלכות זו מתגאה ומשתחצת אין לה אלא
 ארבע מדינות שראויות למלכות ואלו הם אביא
 ואלכסנדריא וקרטיגני ואנטוכיא ואלו היו להם ששים עיר
 וכולם ראויות למלכות שנאמר ואלו כל חבל ארוב
 ממלכת עוג בבשן (דברים ג ד) [ובאו ישראל ועשו מלחמה
 עמהם ונפלו בידם ונטלו כל מה שלהם אבל] משנתמלאו
 ישראל בכזה התחילו מבזבזין את הבזה מקרעים כסות

א. עיי דברים רבה (פרשה א פסקה כג): מהו ראה החלותי
 אמר לו הקב"ה למשה משה ראה שהפלתי שר שלהן א"ר
 אבא בר כהנא כמלך שאוסר שונאו של בנו לפניו ואומר
 לו עשה בו כל מה שאתה מבקש. ב. עיי שיר השירים
 רבה (פרשה ד): ממעונות אריות, זה סיחון ועוג, מה שארי
 הזוה שחוקן, כך היו סיחון ועוג שחוצים וגבורים, שלא
 היה בין זה לזה אלא מהלך יום אחד בלבד ולא זה בא
 לסיועו של זה ולא זה בא לסיועו של זה. ג. ז"ל:
 וישב ישראל בשטים במקום השטות לפי שהיו ישראל

והַמָּוֹף לֹא הִשְׁאֲרֵנוּ שְׂרִיד: לֹא רַק הַבְּהֵמָה
 בְּזוּזוֹ לָנוּ וְשָׁלַל הָעָרִים אֲשֶׁר לָכְדָנוּ:
 וְלֹא מִעֲרֵר אֲשֶׁר עַל־שִׁפְתֵי־נַחַל אֲרָזָן וְהָעִיר
 אֲשֶׁר בְּנַחַל וְעַד־הַגְּלֵעָד לֹא הִיְתָה קְרִיָּה אֲשֶׁר
 שָׁגְבָה מִמֶּנּוּ אֶת־הַכָּל נָתַן יְהוָה אֱלֹהֵינוּ
 לְפָנֵינוּ: לֹא רַק אֶל־אֲרָזָן בְּגֵי־עַמּוֹן לֹא קָרַבְתָּ
 כָּל־יָד נַחַל יַבֵּק וְעָרֵי הָהָר וְכָל אֲשֶׁר־צִוָּה
 יְהוָה אֱלֹהֵינוּ: ג א וַנִּפְּן וַנַּעַל דֶּרֶךְ הַבְּשָׁן וַיֵּצֵא
 עֹגִי מִלְּךְ־הַבְּשָׁן לְקִרְאָתָנוּ הוּא וְכָל־עַמּוֹ
 לְמַלְחָמָה אֲדָרְעִי: ב וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי אֶל־
 תִּירָא אֹתוֹ כִּי בִידְךָ נָתַתִּי אֹתוֹ וְאֶת־כָּל־עַמּוֹ
 וְאֶת־אֲרָצוֹ וְעָשִׂיתָ לוֹ כַּאֲשֶׁר עָשִׂיתָ לְסִיחֹן
 מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר יוֹשֵׁב בְּחֶשְׁבּוֹן: ג וַיִּתֵּן יְהוָה
 אֱלֹהֵינוּ בְּיָדֵנוּ גַם אֶת־עֹגִי מֶלֶךְ־הַבְּשָׁן וְאֶת־
 כָּל־עַמּוֹ וַנִּבְּהוּ עַד־בִּלְתִּי הִשְׁאִיר־לוֹ שְׂרִיד:
 ד וַנִּלְכַּד אֶת־כָּל־עָרָיו בַּעַת הַהוּא לֹא הִיְתָה
 קְרִיָּה אֲשֶׁר לֹא־לָקַחְנוּ מֵאַתָּם שְׂשִׁים עִיר
 כָּל־חֶבֶל אֲרָזָב מִמְּלַכַת עֹגִי בַּבְּשָׁן: ה כָּל־אֱלֹהֵי

[קרויא] (קרוי) * גבריא^ב ונשיא
 וטפלא לא אשאנא משיזיב:
 לה לחוד בעירא בזנא לנא ועדי
 קרויא דכבשנא: לו מערער דעל
 כיה נחלא דארנון וקרמא דבנחלא
 ועד גלעד לא הות קרמא דתקיפתי
 מננא ית כולא מסרי יי אלהנא
 קדמנא: לו לחוד לארע בני עמון
 לא קריבתא כל כיה נחל יובקא
 וקרוי טורא וכל דפקיד יי אלהנא:
 א ואתפנינא וסליקנא [לאורח
 מתנן] ונפק עוג מלכא דמתנן
 לקדמתנא הוא וכל עמיה לאגמא
 קרבא לאדרעי: ב ואמר יי לי לא
 תדחל מגיה ארי בידך מסרית
 יתיה וית כל עמיה וית ארעיה
 ותעביד ליה כמא דעבדת לסיחון
 מלכא דאימורא דיתבי בחשבון:
 ג ומסר יי אלהנא בידנא אף ית
 עוג מלכא דמתנן וית כל עמיה
 ומחנהי עד דלא אשתאר ליה
 משיזיב: ד וכבשנא ית כל קרויהי
 בעדנא ההיא לא הות קרמא דלא
 נסיכנא מנהון שתין קרוין כל בית
 פלך טרכונא^א מלכותא דעוג
 במתנן^ב: ה כל אלין (קרויא)

א. ערי הערים. ב. הגברים. ג. היתה חזקה.
 ד. מסר. ה. לדרך | דרך מתנן. ו. להלחם. ז. ממנו.
 ח. מסרתי. ט. ומסר. י. עיר. יא. כל בית פלך
 טרכונא. יב. במתנן.

רש"י

יד (ג), והוא עוג^א: (ד) חבל ארגב. [כך נקראת שם
 ההרפכיא] מתרגמין בית פלך טרכונא, וראיתי תרגום
 ירושלמי (תרגום שני א ג) צמגלת אסתר קורא פלטין
 טרכונין, למדתי חבל ארגוב הפרכיא היכל מלך, כלומר
 שהמלכות נקראת על שמה, וכן את הארגוב דמלכים,

(לז) כל יד נחל יבק. כל אלל נחל יבק: וכל אשר
 צוה ה' אלהינו. שלא לכזוש, הנמנו: (א) ונפן ונעל.
 כל זד נפון הוא עלייה: (ב) אל תירא אתו. ונסיון
 לא הוכיך לומר אל תירא אותו, אלא מתירא היה משה שלא
 תעמוד לו זכות ששמש לאצרהם, שנאמר ויצא הפליט (צדאשית

מקורי רש"י

שנא מעוג דקמסספיי, ומאי שנא מסיחון דלא קמסספיי.
 א"ר יוחנן אר"ש בן יוחי: מתשובתו של אותו צדיק אתה
 יודע מה היה בלבך, אמר: שמא תעמוד לו זכות של
 אברהם אבינו, שנאמר ויבא הפליט ויגד לאברהם העברי,
 ואמר רבי יוחנן: זה עוג שפלט מדור המבול.

ומשליכים [מעקרין] בהמה ומשליכים לפי שלא היו
 מבקשים אלא כלי כסף וכלי זהב שנאמר וכל הבהמה
 ושלל הערים בוזנו לנו (שם ז). א. עי' נדה (סא ע"א):
 ויאמר ה' אל משה אל תירא. מכדי, סיחון ועוג אחי הוו,
 דאמר מר: סיחון ועוג בני אחיה בר שמחזאי הוו. מאי

עָרִים בְּצִרְתַּת חוֹמָה גְּבוּהָה דִּלְתַיִם וּבְרִיחַ לְבַד
 מֵעָרֵי הַפְּרָזִי הַרְבֵּה מְאֹד: ו וַנַּחֲרֵם אוֹתָם
 כַּאֲשֶׁר עָשִׂינוּ לְסִיחֹן מֶלֶךְ חֶשְׁבֹּן הַחֲרָם
 כָּל־עִיר מִתָּם הַנְּשִׂים וְהַחָרָף: ז וְכָל־הַבְּהֵמָה
 וְשִׁלַּל הָעָרִים בְּזוּנוּ לָנוּ: ח וַנִּקַּח בָּעֵת הַהוּא
 אֶת־הָאָרֶץ מִיַּד שְׁנֵי מְלָכֵי הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר בְּעֶבֶר
 הַיַּרְדֵּן מִנַּחַל אַרְנֹן עַד־הַר חֶרְמוֹן: ט צִידוֹנִים
 יִקְרָאוּ לְחֶרְמוֹן שְׂרִין וְהָאֱמֹרִי יִקְרָאוּ־לוֹ שְׁנִיר:
 י כָּל א עָרֵי הַמִּישָׁר וְכָל־הַגְּלָעַד וְכָל־הַבְּשָׁן
 עַד־סֹלְכָה וְאֶדְרָעֵי עָרֵי מַמְלַכַת עֹג בְּבָשָׁן:
 יא כִּי רַק־עֹג מֶלֶךְ הַבְּשָׁן נִשְׂאָר מִיַּתֵּר
 הַרְפָּאִים הִנֵּה עָרְשׁוֹ עָרֵשׁ בְּרוּל הֵלֵה הוּא
 בְּרַבַּת בְּנֵי עַמּוֹן תִּשַׁע אֲמוֹת אַרְבֶּה וְאַרְבַּע
 אֲמוֹת רַחְבָּה בְּאֲמַת־אִישׁ: יב וְאֶת־הָאָרֶץ
 הַזֹּאת יִרְשָׁנוּ בָּעֵת הַהוּא מֵעַרְעָר אֲשֶׁר־עַל־
 נַחַל אַרְנֹן וְחֲצֵי הַר־הַגְּלָעַד וְעָרָיו נָתַתִּי

[קרוין]^א פריכן מקפני שור רם
 דילקן דשין ועברין בר מקרוי
 פצחיא דסגינאן לחדא: ו וגמרנא
 יתהון כמא דעבדנא לסיחון מלכא
 דחשבון גמרנא כל קרויא גבריא
 נשיא וטפלא: ז וכל בעירא ועדי
 קרויא בזנא לנא: ח וגסיבנא
 בעידנא ההיא ית ארעא מיד תרין
 מלכי אימוראה דבעברא דירדנא
 מנחלא דארנון עד טורא דחרמון:
 ט צידונאי קרן לחרמון סריון
 ואימוראי קרן ליה טור תלגאי:
 י כל קרוי מישרא וכל גלעד וכל
 מתנן עד סלכה ואדרעי קרוי
 מלכותיה דעוג במתנן: יא ארי
 לחוד עוג מלכא דמתנן אשתאר
 משאר גבריא^ה הא ערסיה ערסא
 דברזלא הלא היא ברבת בני עמון
 תשע אמין אורכה וארבע אמין
 פותיה באמת מלך: יב וית ארעא
 הדא יריתנא בעדנא ההיא מערוער
 דעל נחלא דארנון ופלגות טורא

א. הערים | ערים. ב. מוקפות. ג. גברים. ד. הר
 השלג. ה. משאר הגבורים. ו. מלך.

רש"י

מלכיות מתפארות זכך, זו אומרת על שמי יקרא וזו
 אומרת על שמי יקרא^א: שניר. הוא שלג זלשון אשכנז
 (שנעע) וזלשון כנען: (יא) מותר הרפאים. שהרגו
 אמרפל וחזיריו זעשמות קרנים, והוא פלט מן
 המלחמה, שנאמר ויצא הפליט (בראשית יד יג), זהו עוג ב:
 באמת איש. באמת עוג: (יב) ואת הארץ הזאת
 ירשנו בעת ההוא. האמורה למעלה, מנחל ארנון
 ועד הר חרמון: מערער אשר על נחל ארנן. אינו

מקורי רש"י

שלא עמד גבור בעולם קשה הימנו שנא' (שם ג) כי רק
 עוג מלך הבשן נשאר מיתר הרפאים והוא נשאר מן
 הגבורים שהרגו אמרפל וחבריו שנאמר (בראשית יד) ויכו
 את רפאים בעשתרות קרנים וזה הפסולת שלהם כפריצי
 זיתים הפלטים בתוך הגפת שנאמר (שם) ויבא הפליט ויגד
 לאברם העברי והוא שוכן באלוני ממרא האמורי אחי
 אשכול ואחי ענר והם בעלי ברית אברם זה עוג.

אלל היכל מלך הַרְגוּ פקח (צן רמליהו לפקחיה (מלכים
 ז' טו כה), למדתי שכך נקראת סם ההפרכיא): (ה) מוערי
 הפרזי. פרוזות ופתוחות זלא חומה (עי' מגילה ז
 ע"ב), וכן פרזות פֶּשֶׁז יְרוּשָׁלַם (זכריה ז ט): (ו) החרם.
 לשון הוה, הלון וכלות: (ח) מיד. מרשות: (ט) צידונים
 יקראו לחרמון וגו'. וזמקום אחר הוא אומר ועד הר
 שִׁינֹן הוא חֶרְמוֹן (לקמן ד מה), הכי לו ארבעה שמות,
 למה הושרכו ליכתב, להגיד שזח ארץ ישראל שהיו ארבע

א. עי' ספרי עקב (סי' א): צידונים יקראו לחרמון שריון
 ובמקום אחר הוא אומר שם ד עד הר שיאון הוא חרמון
 נמצא קרוי ד' שמות. וכי מה צורך לבאי העולם בכך,
 אלא שהיו ד' מלכיות מתכחשות, זו אומרת יקרא על שמי
 וזו אומרת יקרא על שמי. והלא דברים ק"ו פסולת ארץ
 ישראל ד' מלכיות מתכחשות עליה ק"ו לשבחה של א"י.
 ב. עי' במדבר רבה (פרשה יט פסקה לב): אל תירא אותה

לראובני ולגדי: יג ויתר הגלעד וכל־הבשן ממלכת עוג נתתי לחצי שבט המנשה כל חבל הארצב לכל־הבשן ההוא יקרא ארץ רפאים: יד יאיר בן־מנשה לקח את־כל־חבל ארצב עד־גבול הגשוּרִי והמעֶכְתִּי ויקרא אתם על־שמו את־הבשן חות יאיר עד היום הוּה: שביעי טו ולמכיר נתתי את־הגלעד: טז ולראובני ולגדי נתתי מן־הגלעד ועד־נחל ארנן תוך הנחל וגבול ועד יבק הנחל גבול בני עמון: יז והערבה והירדן וגבול מפגרת ועד ים הערבה ים הפלח תחת אשדות הפסגה מזרחה: יח ואצו אתכם בעת ההוא לאמר יהוה אלהיכם נתן לכם את־הארץ הזאת לרשתה חלוצים תעבדו לפני אחיכם בני־ישראל כל־בני־חיל: יט רק נשיכם ומפכם ומקנכם ידעתי כִּי־מקנה רב לכם ישבו בעריכם אשר נתתי לכם: מפטיר כ עד אשר־יליח יהוה | לאחיהם ככם וירשו גם־הם את־הארץ אשר יהוה אלהיכם נתן להם בעבר הירדן ושבתם איש לירשתו אשר

דגלעד וקרונהי יקבית לשבטא דראובן ולשבטא דגד: יג ושאר גלעד וכל מתנן מלכותא דעוג יקבית לפלגות שבטא דמנשה כל בית פלך טרכונא לכל מתנן ההוא מתקרי ארע גבריא: יד יאיר בר מנשה נסיב ית כל בית פלך טרכונא עד תחום גשוראה ואפקירוס יקרא יתהן על שמה ית מתנן פפרני יאיר עד יומא הדין: טו ולמכיר יקבית ית גלעד: טז ולשבט ראובן ולשבט גד יקבית מן גלעד ועד נחלא דארנן גו נחלא ותחומא ועד יובקא דנחלא תחומא דבני עמון: יז ומישרא וירדנא ותחומיה מגינוסרי ועד ימא דמישרא ימא דמלחא תחות משפך מרמתא מדנקא: יח ופקידית יתכון בעדנא ההיא למימר יי אלהכון יחב לכון ית ארעא הדא למירתה מזרזין תעברון קדם אחיכון בני ישראל כל (מזרזי) [מזרזי] חילא: יט לתוד נשיכון וטפלכון ובעירכון ידענא ארי בעיר סגי לכון יתבון בקרויוכון דיקבית לכון: כ עד דיניח יי לאחיוכון כותכון וירתון אף אינון ית ארעא דיי אלהכון יקבית להון בעברא דירדנא ותתובון גבר

א. לשבט ראובן ולשבט גד. ב. כל בית פלך טרכונא וכל הבשן אותו נקרא ארץ הגבורים. ג. ואפקירוס. ד. גלעד. ה. ולשבט ראובן ולשבט גד. ו. מגינוסר. ז. מוכנים. ח. מוכני מוכן.

רש"י

רוחב הירדן כנגד ועוד מעבר לשפתו עד כנרת, וזה שנאמר והירדן וגבול, הירדן ומעבר לו: (יח) ואצו אתכם. לזני ראובן וזני גד היה מדבר: לפני אחיכם. הם היו הולכים לפני ישראל למלחמה, לפי שהיו גבורים ואזיזים נופלים לפנייהם, שנאמר וְנָרַף וְזָרַע אֶף קָקַד (לקמן לג ט): חסלת פרשת אלה הדברים

מחוצר לראשו של מקרא אלא לסופו, על נחמי לראובני ולגדי, אצל לענין ירושה עד הר חרמון היה: (יג) ההוא יקרא ארץ רפאים. היא אותה שנתתי לאזרהס: (טז) תוך הנחל וגבול. כל הנחל ועוד מעבר לשפתו, כלומר עד ועד בכלל ויותר מכאן: (יז) מבגרת. מעבר הירדן המערבי (היה) [היא], ונחלת בני גד מעבר הירדן המזרחי, ונפל בגורלם